

UDK: 327 (497.5 : 498) "1941/1944"
327 (497.5 : 439) "1941/1944"
327 (439 : 498) "1941/1944"
Izvorni znanstveni članak
Priljeno: 5. ožujka 2001.

Mađarsko pitanje u hrvatsko-rumunjskim odnosima od 1941. do 1944. godine: pokušaj obnove Male Antante

MARIN MIHANOVIĆ

Ministarstvo vanjskih poslova, Zagreb, Republika Hrvatska

U razdoblju od 1941. do 1944. godine pitanje odnosa s Mađarskom u najrazličitijim oblicima stalno je bilo u žarištu vladajućih struktura kako u Zagrebu tako i u Bukureštu. S obzirom na vojno-političke događaje na kontinentu i političke odnose u regiji 1940./41. godine, kada su neka područja koja su pripadala hrvatskom i rumunjskom narodu uz odobrenje Berlina i Rima došla u granice hortističke Mađarske, počinju rasti suprotnosti između Mađarske s jedne strane, a Hrvatske i Rumunjske, odnosno Slovačke s druge strane. U tom kontekstu u susjednih naroda koje ugrožava od strane mađarski ekspanzionizam javlja se prirodna potreba za suradnjom, ponajprije između Zagreba i Bukurešta, a kasnije im se priključila i Bratislava. Tako se ponovno rodila ideja o obnovi Male Antante u novim povijesnim okolnostima, na drugim osnovama i s novim državama. U kolovozu 1944. u Bukureštu je izvršen državni udar i odmah je uslijedio opći politički preokret Rumunjske čime je u povijest nepovratno otišla i politička tvorevina koja se tijekom ratne diplomacije odnosom snaga manifestirala na način zbog kojeg bismo je mogli nazvati "varljiva epizoda o obnovi Male Antante".

U razdoblju od 1941. do 1944. godine pitanje odnosa s Mađarskom u najrazličitijim oblicima stalno je bilo u žarištu vladajućih struktura kako u Zagrebu tako i u Bukureštu. Corona sanstefaniana ili ideja o uspostavi velike mađarske države pod krunom sv. Stjepana, rodonačelnika dinastije Arpadovića, osnivača i prvog kralja mađarske države, nastaje početkom 12. stoljeća. Vladari iz kuće Arpadovića uspjeli su proširiti vlast na područja svojih susjeda pa su u stvorenoj državi, kraljevini Ugarskoj, Mađari činili jednu trećinu pučanstva, a ostale dvije trećine su bili nemađarski narodi među kojima Hrvati i Rumunji. Pojam Zemlje Krune sv. Stjepana vezan je uz srednjovjekovnu ugarsku kraljevinu, a poslije uz Habsburšku Monarhiju.

Povijesna sudbina Hrvata i Rumunja dugo se vremena isprepletala sa sudbinom mađarskog naroda i njegove političke elite. Otprilike u istom

povijesnom razdoblju, od početka drugog tisućljeća, rumunjska pokrajina Transilvanija (Erdelj) i veći dio kraljevine Hrvatske ušle su u državni sustav zemalja Krune sv. Stjepana. Mađarska feudalna klasa nije se jednako odnosila prema Rumunjima i prema Hrvatima. Dok je rumunjski feudalni stalež u Transilvaniji bio isključen iz političkog života, hrvatsko plemstvo se nagodilo s Arpadovićima kako bi zaštitilo svoje povlastice. Hrvatski krupni plemići u skladu s općim povlasticama feudalizma našli su mnogo zajedničkih stajališta s mađarskim velikašima i s njima su zajedno sudjelovali u državnoj politici. Hrvatska kraljevina je sačuvala svoj poseban status u Ugarskoj zahvaljujući potvrđenim povlasticama hrvatskog plemstva koje su s vremenom postale hrvatska državna prava.

Uostalom, savez između dviju kraljevina, Hrvatske i Mađarske, od početka 12. stoljeća počivao je na personalnoj vezi (zajednička dinastija), a s vremenom se sve više pretvarao u realnu uniju. Hrvatska plemićka klasa je uspostavila s mađarskim plemstvom različite veze, uključujući i rodbinske. Poslije sloma mađarske države i nestanka turkocracije, Mađari, Hrvati i Rumunji su se našli u sklopu habsburškog carstva, a nakon 1867. godine, u dvojnoj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Premda su se u državno-pravnim, kulturnim i jezičnim pitanjima sukobljavali, Hrvati i Mađari su prema dvojnoj Monarhiji također imali i mnogo zajedničkih polazišta.

Od 1918. godine Hrvati i Rumunji (iz Transilvanije) ušli su u sastav novih država. Hrvati s idejom federalizma u prvu jugoslavensku državu, a Rumunji u nacionalnu državu, Veliku Rumunjsku, koja je ujedinila sve Rumunje i rumunjske povijesne pokrajine. Raspad dvojne Monarhije omogućio je stvaranje nacionalnih država na načelu samoopredjeljenja. Mađari, koji nisu mogli uvjeriti Antantu da ih ne tretira kao poraženu stranu u Prvom svjetskom ratu, u bivšoj Monarhiji po političkoj i gospodarskoj snazi drugi čimbenik, teritorijalno su se smanjili i vratili u okvire svog etnosa. Višenarodna Ugarska ili zemlje Krune sv. Stjepana nestala je s europske pozornice i prvi put nakon tisućljetne povijesti formirala se mala država mađarskog naroda.¹ Pitanje novih nacionalnih država, s jedne strane Rumunjske koja je uključivala nove pokrajine kao Transilvaniju, Bukovinu i dio Banata, a s druge ujedinjenje Hrvatske s kraljevinom Srbijom u prvu jugoslavensku državu, bilo je riješeno na međunarodnoj razini odlukama Mirovne konferencije 1919. godine u Versaillesu, odnosno sporazumima u Saint-Germain-en-Laye i Trianonu.² Na toj konferenciji Rumunjska je unatoč snažnom otporu izgubila zapadni Banat koji je ustupljen Srbiji.

¹ O agoniji dvojne Monarhije i rekonstrukciji srednje Europe na kraju prvoga svjetskog rata, vidi novi rad I. CHIOREAN, *Geneza și sfârșitul Imperiului austro-ungar (Postanak i kraj Austro-ugarske Monarhije)*, Târgu Mures 1995.

² C. BOTORAN, I. CALAFETEANU, E. CAMPUS, V. MOISUC, *România și conferința de pace de la Paris 1918-1920. Triumful principiului naționalităților (Rumunjska i Mirovna konferencija u Parizu 1918. do 1920. Trijumf načela nacionalnosti)*, Cluj-Napoca 1983., 266.-401.

U ovim prijelomnim vremenima postojale su sličnosti između Hrvata i Rumunja u težnji za odvajanjem od Austro-Ugarske i stvaranjem samostalnih država. Rumunji iz Transilvanije, na kraju Prvoga svjetskog rata, u potpunosti i bez ikakvih zadržki, težili su za ujedinjenjem s matičnom zemljom, s Rumunjskom. Oni su tu političku želju izrazili i plebiscitom. U Velikoj Rumunjskoj nikada nije došlo do pojave separatističkih stremljenja, niti je bilo oporbe glede te ideje prema političkom vodstvu u Bukureštu, kao ni političkih koncepcija da se Velika Rumunjska raspadne, jer bi ona tobože bila višenarodna, imperijalistička država koja je nastala proširenjem na susjedna područja koja bi se trebala ponovno boriti za odvajanje i nacionalnu samostalnost. Velika Rumunjska je bila zapravo završni proces okupljanja rumunjskog naroda koji je živio u nekoliko povijesnih pokrajina, u jedinstvenu državu rumunjskog naroda.³

Nacionalno pitanje u okvirima jugoslavenske države nakon Prvoga svjetskog rata otvorilo se u novom svjetlu. Posebni naglasak treba staviti na hrvatsko pitanje koje se pojavilo od sredine 19. stoljeća i trajalo sve do raspada Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. U nacionalnom pitanju u Hrvata treba razlikovati tri koncepcije:⁴ prvo, manji broj hrvatskih političkih prvaka smatrao je da se hrvatsko, kao i pitanje ostalih naroda u sklopu Austro-Ugarske, može riješiti preustrojem dualističke monarhije po ideji trijalizma (Austrijanci, Mađari i Hrvati s ostalim Slavenima u tzv. slavenskom bloku) ili federalizacijom države. Većina Hrvata bila je za stvaranje države južnih Slavena na načelu federalizma. Da se carevina preustrojila na načelu (kon)federalizma, tada bi se budućost Hrvata kao i ostalih naroda u sklopu Monarhije najvjerojatnije rješavala na načelima veoma sličnim suvremenim eurointegracijama. Koncept federativne i demokratske podunavske zajednice brojnih naroda, nakon sutona Austro-Ugarske, bio je prihvatljiv prije izbijanja svjetskog sukoba, ali je rat izmijenio ideje i želje te radikalizirao nacionalno-političke pokrete. Manji dio hrvatskih političara, kao treća opcija, bili su protiv Austro-Ugarske pa i reformirane, ali i protiv stvaranja jugoslavenske države. Oslanjajući se na ideologiju Stranke prava, odnosno na hrvatsko povijesno i državno pravo, ova je skupina hrvatskih vođa postavila cilj ostvarenje nacionalne hrvatske države. Ideja o samostalnoj hrvatskoj državi ostvarila se u ratom nametnutim okolnostima tek 1941. godine.

³ Postoji jedna iznimka, uglavnom neprimjerena rumunjskoj stvarnosti, koju su uglavnom zastupali stranci. Riječ je o akcijskom programu rumunjskih komunista u sklopu Kominterne, koji je imao za cilj razbijanje Velike Rumunjske kao tobože mnogonacionalne, imperijalističke države. Rumunjska je, tvrdila je malena rumunjska komunistička partija, nastala priključenjem stranih teritorija koja se trebaju boriti za samoodređenje, sve do raspada rumunjske države.

⁴ S. VÂLCU, *Elemente constitutive ale ideologiei naționaliste croate de la sfârșitul secolului al XIX-lea în Sud-estul și contextul european (Konstitutivni elementi u nacionalnoj ideologiji Hrvata na kraju 19. st. u kontekstu srednje i jugoistočne Europe)*, V, 1996., 17.; D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 1994., 298.

Vodstvo hrvatskoga naroda zbog političkih prilika nastalih nakon Prvoga svjetskog rata, nepripremljeno i u velikoj žurbi, nastojalo je formirati sa Srbima zajedničku jugoslavensku državu, a da pri tome nije vodilo mnogo računa kakav će biti njezin budući unutarnji ustroj. Pitanje unutarnjeg uređenja ostavljeno je za bolja vremena kad se država bude stabilizirala. Od ideje federalizma, prava svakog naroda u novoj državi na svoju samobitnost, kulturu, jezik i vjeru, nije se ništa ostvarilo. Prva jugoslavenska država, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pod zaštitom Francuske, osnovana je na načelima centralizma i unitarizma. Legitimna prava hrvatskog naroda bila su zapostavljena, a postojanje drugih naroda službeni Beograd nije priznavao. Kraljevina SHS bila je političko djelo srpskog establishmenta u sklopu versailleskog poretka. Novu su državu vladajuće beogradske strukture shvaćale kao okvir za ostvarenje ideje Velike Srbije. Sva područja južnih Slavena koja su bila u sklopu Austro-Ugarske (Vojvodina, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija), zaposjednuta od srpske vojske, vojno-politički vrh kraljevine Srbije pod vodstvom dinastije Karađorđević smatrala je ratnim ciljem i priključila ih na osnovi prava pobjednika.

Od sredine 19. stoljeća pa do kraja Prvoga svjetskog rata ono što je najviše zbližavalo Hrvate i Rumunje, bila je mađarska politika ekspanzionizma i negiranje prava narodnih manjina koje su živjele u sklopu Mađarske. U međuraću, posebice tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i u poslijeratnom razdoblju, mađarski politički krugovi u primjetnoj mjeri, neovisno o ideološkom opredjeljenju u totalitarizmu, radili su na obnovi ideje sanstefanizma s čvrstom odlukom o proširenju na područja svojih susjeda. O toj političkoj doktrini morali su voditi računa Hrvati i Rumunji.⁵

Činjenica je da posttrijanonska Mađarska u jedankoj mjeri nije prihvaćala granice Jugoslavije i Rumunjske. Jedno od najznačajnijih oruđa za suprostavljanje mađarskoj revizionističkoj politici od ugroženih država je osnivanje i djelovanje Male Antante, regionalne sigurnosno-političke trilaterale koja je, uz ostalo, imala glavnu zadaću da očuva postojeće granice, sigurnost i versailleski poredak od napadačke politike Budimpešte.⁶ Sa svojim dobrim i lošim stranama ovaj je trojni sporazum (Ru-

⁵ O mađarskom revizionizmu postoji vrlo bogata literatura. Ovdje podsjećamo samo na neke novije radove: N. M. NAGY-TALAVERA, *Fascismul în Ungaria și România (Fašizam u Mađarskoj i Rumunjskoj)*, Bukurešt 1996. (engl. izdanje 1969.); H. ROGER, E. WEBER (suradnja) *Dreapta europeană. Profil istoric (Europska desnica, povijesni profil)*, Bukurešt 1995. (engl. izdanje 1965.); G. A. PORDEA, *Notes sur les relations roumano-hongroises*, Paris 1982; O. MALICHESCU, *Istoria nu face pași înapoi. Logica istoriei împotriva Dictatului de la Viena (Povijest ne ide natrag. Povijesna logika protiv Bečkog diktata)*, Cluj 1985; R. ȘORBAN *Fantasma imperiului ungar și Casa Europei. Maghiaromania în doctrina ungarismului (Fantazma mađarskog imperija i Europski dom, Mađaromanija u doktrini mađarizacije)*, Bukurešt 1990; M. STRATULAT, *Revizionismul și neorevizionismul ungar (Mađarski revizionizam i Rumunjska)*, Bukurešt 1998.

⁶ E. CAMPUS, *Mala Antanta*, Bukurešt 1997., M. VANKU, *Mala Antanta i vanjska politika Jugoslavije. Trenuci i značaji*, Bukurešt 1979.

munjska, Jugoslavija i Čehoslovačka) bitno pridonosio održavanju postojećih granica i sigurnosti kako je utvrđeno na Mirovnoj konferenciji u Parizu. U Rumunjskoj i Jugoslaviji stajalište u odnosu na revizionističku politiku Mađarske bilo je slično samo u vladajućim strukturama, ali ne toliko u javnom mnijenju, pogotovo ne u Čehoslovačkoj. Nekoliko vlada kao i politički prvaci iz Bukurešta, od Ionela I. C. Bratianua na kraju prvoga svjetskog rata pa do maršala Iona Antonescua, tijekom Drugoga svjetskog rata, bili su ustrajno podržavani u političko-diplomatskom djelovanju protiv mađarskog ekspanzionizma s ciljem da se sačuva s više strana ugrožena teritorijalna cjelovitost države. Postojao je, dakle, opći politički konsenzus glede glavnih ciljeva rumunjske vanjske politike: obrana nezavisnosti, vrhovništva i teritorijalne cjelovitosti zemlje. Ni jedna rumunjska stranačka grupacija, kao ni jedna politička ličnost nije podupirala revizionistički program Budimpešte, ali također nitko nije odbacivao niti se suprotstavljao ideji da između rumunjskog i mađarskog naroda dođe do zbližavanja, suradnje pa čak i prijateljstva. Nasuprot tomu, stanje na jugoslavenskom političkom području bilo je potpuno drukčije.

Odmah poslije proglašenja ujedinjenja i usvajanja Vidovdanskog ustava, između hrvatske i srpske vladajuće klase, izbijaju proturječnosti koje su se sve snažnije izražavale na političkom planu. Hrvatsko pitanje, u traženju rješenja za egzistenciju Hrvata u pitanjima gospodarstva, kulture i jezika, a posebice nacionalne posebnosti, potresalo je jugoslavensko društvo puna dva desetljeća. Politička nestabilnost je bila glavna značajka onodobne vlasti, od čestih promjena vlada, krize parlamentarnog sustava pa do uvođenja diktature. Zagrebačka politička elita razmišljala je o temeljitoj promjeni političkog ustroja u zemlji, ali se ne smije zanemariti i pojava nacionalističkih snaga koje su planirale teritorijalno i državno odvajanje Hrvata i stvaranje samostalne države.⁷ Poslije atentata u Narodnoj skupštini u Beogradu na Stjepana Radića, prvaka HSS-a, i njegove smrti 1928. godine, kralj Aleksandar je uveo diktaturu da bi učvrstio poljujanu državu na idejama velikosrpstva. Zastupnik Hrvatske stranke prava iz Zagreba u kraljevskoj skupštini, odvjetnik dr. Ante Pavelić, u fizičkom i duhovnom smislu, nakon atentata trajno je napustio Jugoslaviju i njezinu prijestolnicu. Prije odlaska u političku emigraciju izjavio je da i on "voli Jugoslaviju jer ga je naučila politički misliti". U emigraciji je osnovao nacionalistički ustaški pokret koji je sebi postavio glavni cilj: rušenje kraljevine Jugoslavije i osnivanje samostalne hrvatske države.⁸ U takvim okolnostima Pavelić se nastojao povezati sa svim političkim snagama kojima je cilj destabilizacija i razbijanje kraljevine Jugoslavije. Na toj osnovi došlo je do zbližavanja ustaša i političkih vođa u Budimpešti. Dvije strane povezivao je zajednički probitak: Budimpešta je

⁷ D. PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, 329.-363; P. GARDE, *Vie et mort de la Jugoslavie*, Paris 1992., 52.-163.

⁸ H. MATKOVIĆ, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*, Zagreb 1994., 23.

željela reviziju Trianonskog sporazuma, razbijanje jugoslavenske države i priključenje nekih njezinih područja, a s druge strane dr. Pavelić je htio dobiti mađarsku potkrjepu za ostvarenje, kako je stalno isticao, najvažnijeg nacionalnoga ideala - hrvatske države. Gotovo cijelo desetljeće velik broj ustaša nalazio je utočište i mjesto političkog djelovanja u hortističkoj Mađarskoj. Na prvi pogled izgledalo je to kao čvrsta osnova za dobre odnose između Zagreba i Budimpešte, sve dok se na političkom zemljovidu nove Europe nije pojavila hrvatska država. Zbližavanje ustaša i drugih hrvatskih nacionalista s Mađarima, politički krugovi u Bukureštu, što je bilo potpuno razumljivo, gledali su prijekim okom. Rumunjska se čvrsto držala stajališta da je za njezinu sigurnost važna cjelovitost i stabilnost jugoslavenske države pa je prema tome osuđivala i odbacivala neke centrifugalne tendencije, a posebice ideju o raspadu Jugoslavije koju su promicali hrvatski nacionalisti.

S obzirom na vojno-političke događaje na kontinentu i političke odnose u regiji 1940./41. godine, kada su neka područja koja su pripadala hrvatskom i rumunjskom narodu uz odobrenje Berlina i Rima došla u granice hortističke Mađarske, počinju rasti suprotnosti između Mađarske s jedne strane, a Hrvatske i Rumunjske, odnosno Slovačke s druge strane. U takvim uvjetima bilo je prirodno da se dva naroda, hrvatski i rumunjski, suprotstave ideji sanstefanijane te da mađarsko pitanje zauzme jedno od glavnih aspekata dvostranih hrvatsko-rumunjskih odnosa. U ovom slučaju traže se načini kako se suprotstaviti daljnjim mađarskim aspiracijama i njihovoj promidžbi, a s krajnjim ciljem da se vrate u državne granice izgubljena područja i sunarodnjaci.

Od travnja 1941. godine odnosi između Zagreba i Budimpešte sasvim su se izmijenili. Kako se odmah pokazalo, stajališta Rumunjske i Mađarske glede raspada Jugoslavije bili su različiti. U tim dramatičnim trenucima Hitler je nakon prevrata u Beogradu pod vodstvom Dušana Simovića, anglofilski orijentiranog generala zrakoplovstva, odlučio vojno razbiti Kraljevinu Jugoslaviju kao cjelovitu državu. Potrebno je napomenuti da je Hitler prije tog prevrata bio sklon održavanju teritorijalne cjelovitosti Jugoslavije pod uvjetom da na njezino čelo dođe politička garnitura koja bi bila podređena njemačkim probicima, slično kao i u Bukureštu. On nije planirao stvaranje hrvatske države. Otpor srpskih anglofilskih elemenata naveo ga je na to da promijeni planove o Jugoslaviji⁹ i da djelomično prihvati političko-nacionalni program dr. Ante Pavelića. U tom smislu Führer se obratio Bukureštu i Budimpešti, tražeći od njih vojno djelovanje protiv Jugoslavije, s tim da mogu računati na priključenje nekih dijelova jugoslavenskog teritorija. Budimpešta je, nakon što je odlukama Diktata

⁹ Više o ovim pitanjima pogledati u doktorskoj disertaciji Marina MIHANOVIĆA *Relațiile dintre Statul Independent Croatia și Regatul României între anii 1941 și 1944 (Odnosi između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevstva Rumunjske od 1941. do 1944.)*, Sveučilište u Bukureštu 2000., kraj I. poglavlja ("Hrvatsko-rumunjski povijesni dodiri") i početak II. pogl. ("Počeci odnosa između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevstva Rumunjske"), kao i navedenu odgovarajuću bibliografiju.

iz Beča 1940. godine priključila uz suglasnost Berlina velika područja od Rumunjske, prihvatila s entuzijazmom ponudu za zajednički napad s njemačkom vojskom na Jugoslaviju, dok se Rumunjska suzdržala.

Mađarska je vojska zaposjednula hrvatska i srpska područja uz bivšu jugoslavensku granicu. Pavelić i njegova vlada o ovome nisu bili obaviješteni i dovedeni su pred svršen čin. Pripojenje Međimurja i hrvatske Baranje Mađarskoj ogorčilo je Zagreb jer se radilo o hrvatskim povijesnim i etničkim područjima. Hrvate je najteže pogodio gubitak Međimurja, u kojem je živjelo prema pouzdanim statistikama više od 90% hrvatskog pučanstva. I u drugim hrvatskim područjima koja su se našla u novim granicama hortističke Mađarske većinsko pučanstvo bilo je hrvatsko. U zaposjednutim područjima mađarske su vlasti odmah poduzele mjere u duhu mađarizacije: uspostavu nove uprave, uvođenje mađarskog kao službenog jezika u upravi i nastavnog jezika u školama, neke promjene u crkvenoj organizaciji, ukidanje prava vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem kroz nametnutu agrarnu reformu te ukidanje i drugih mjera koje su jugoslavenske vlasti uvele nakon Prvoga svjetskog rata. Stoviše, u vladajućim krugovima u Budimpešti izrađeni su kartografski planovi o proširenju Mađarske na hrvatska područja, uključujući i jedan koridor preko Hrvatske prema Rijeci kao "mađarskoj državnoj luci." U budućnosti je bilo predviđeno da se dio morske obale od grada Rijeke do ušća rijeke Zrmanje ponovno nazove "Mađarsko primorje". Ostali povijesni dijelovi Hrvatske morali su biti ustupljeni Italiji. Dr. Pavelić je bio potpuno nemoćan poduzeti ikakvu akciju protiv političke volje dvojice vođa sila Osovine. Osim toga, kao novi šef tek uspostavljene države nije smio praviti nikakvi odmak od Osovine koja je prema M. Horthyju imala dobrohotno stajalište. Uskoro nakon proglašenja, Nezavisna Država Hrvatska je nekoliko puta i u različitoj formi uputila bezuspješne diplomatske prosvjede i zahtijevala povratak svojih područja.

Velika Rumunjska je ljeti 1940. godine proživljavala jednu od najtežih drama u svojoj novijoj povijesti. Pored ostalog, nikad se nije pomirila s bolnim gubitkom sjeverne Transilvanije u kojoj je živjelo više od 1,3 milijuna Rumunja. Od početka dolaska na vlast 6. rujna 1940. godine, pa sve do pada 23. kolovoza 1944. godine, general Ion Antonescu i njegova vlada jasno su se očitovali, uključujući i razgovore na najvišoj razini u Berlinu i Rimu, za poništenje Bečkog diktata i vraćanje područja koja su Mađari okupirali u sastav rumunjske države. Na sličan način izjašnjavali su se i predstavnici demokratske oporbe u Rumunjskoj na čelu s Iuliuom Maniuom, vođom najveće političke organizacije, Rumunjske seljačke stranke (Partidul National Taranesc). Iuliu Maniu je također napravio koncept izlaska Rumunjske iz Drugoga svjetskog rata i stupanje u savez s Ujedinjenim narodima.¹⁰

¹⁰ Vidi E. CAMPUS, *Din politica externă a României 1913-1947 (Studije iz vanjske politike Rumunjske 1913. -1947.)*, Bukurešt 1980., 549.; I. SCURTU, G. BUZATU, *Istoria românilor (Povijest Rumunja u 20. st. (1918.- 1948.))*; Gh. I. IONITĂ, *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controversiei (Pola stoljeća rumunjske povijesti u znaku kontroverzija)*, Bukurešt 1997., 149.; D. C. GIURESCU, *România în timpul celui de al doilea război mondial (Rumunjska u drugom svjetskom ratu)*, Bukurešt 1999., 137.;

Tvrdokorno odbijanje mađarskih političkih krugova da prihvate razgovore o područjima koja su priključili od susjeda, potaklo je u Zagrebu i Bukureštu želju da se traže saveznici koji bi se snažnije suprotstavili mađarskom ekspanzionizmu. Upornost vlasti u Hrvatskoj i Rumunjskoj za ponovnim obnavljanjem teritorijalnog integriteta pridonijelo je njihovu političkom zbližavanju i bojažljivim pokušajima političkog suprotstavljanja njemačko-talijanskim vladajućim strukturama koje su u prvim godinama rata bile naklonjene Mađarskoj.

U tom kontekstu u susjednih naroda koje ugrožava od strane mađarski ekspanzionizam javlja se prirodna potreba za suradnjom, ponajprije između Zagreba i Bukurešta, a kasnije im se priključila i Bratislava. Tako se ponovno rodila ideja o obnovi Male Antante u novim povijesnim okolnostima, na drugim osnovama i s novim državama.

Između Mađarske i njezinih susjeda izbili su na vidjelo animoziteti, ponajprije u pitanju državnih granica, koji su tinjali više od dva desetljeća. Da ne bi izbio oružani sukob između Mađara i Rumunja, Nijemci su srpski Banat u travnju 1941. godine privremeno stavili pod svoju upravu. Berlin je bio prisiljen odustati od prethodnog plana da to područje ustupi Budimpešti, nakon što je general Antonescu odlučno prosvjedovao i zaprijetio vojnom intervencijom protiv Mađarske.¹¹ Počevši od travnja 1941. godine, službeni predstavnici rumunjske narodne manjine u srpskom Banatu organizirali su nekoliko manifestacija i masovnih skupova na kojima su donosili peticije, zahtijevajući sjedinjenje čitavog Banata do Tise i Dunava s rumunjskom državom.¹² Hrvatska je proširila svoju granicu prema istoku sve do Zemuna, najistočnijega grada koji se od rane povijesti pa sve do 1918. godine nalazio u sastavu kraljevine Hrvatske kao posebnoga državnopravnog dijela austrijske carevine. Vraćanjem Srijema i Zemuna u jesen 1941. godine u granice hrvatske države, u režimskim krugovima u Zagrebu javlja se misao da bi bilo korisno iz političkih i gospodarskih razloga formirati zajedničku granicu s Rumunjskom, s tim da ona svoj teritorij proširi na zapad, na područje srpskog Banata. Odmah nakon uspostave diplomatskih odnosa između Hrvatske i Rumunjske, bilo u Zagrebu, Bukureštu ili Berlinu, naglašavana je želja da se regulira taj dio zapadne rumunjske granice. Rumunjska je od savezničkih država sila Osovine tražila potporu za rješenje ovog pitanja. General Antonescu se u početku kolebao, a zatim je potpuno napustio ideju o pripojenju srpskog Banata Rumunjskoj.¹³ Za njegovo držanje

I. SCURTU, *Complot împotriva României. 1939-1941 (Urota protiv Rumunjske 1939. - 1947.*, Bukurešt 1996., 113. U navedenim radovima nalazi se niz bibliografskih podataka glede vanjske politike vlade maršala I. Antonescua, kao i diplomatski kontakti rumunjske oporbe sa Zapadom sa svrhom vraćanja cjelovitosti državnog teritorija.

¹¹ Opširnije u II. poglavlju doktorske disertacije *Odnosi između NDH ...*

¹² Zbirka zapisnika u Arhivu MAE (Ministerul Afacerilor Externe al României - Arhiv MVP Rumunjske), fond Mirovna konferencija u Parizu 1919., 118.

¹³ Vidi II. poglavlje u navedenoj doktorskoj disertaciji *Odnosi između NDH ...*

No. 2767 din Berlin.

T E L E G R A M ASEINER EXCELLENZ DEM RUMAENISCHEN
STAATSCHEF GENERAL ANTONESCU BUCURESTI

2002 S BERLIN AW/2 2767 118/117 18/4 0420 ETAT

= EUERE EXCELLENZ AM 10. APRIL 1941 IST DER UNAB-
HAENGIGE STAAT KROATIEN WIEDERHERGESTELLT WORDEN.
ALS STAATSOBERHAUPT DES UNABHAENGIGEN STAATES KROA-
TIEN HABE ICH AN DEN FUEHRER DES DEUTSCHEN REICHES
UND AN DEN DUCE DES KOENIGREICHES UND KAISERREICHES
ITALIEN DIE BITTE UM ANERKENNUNG UNSERES STAATES
GERICHTET. AM 15. APRIL 1941 ERHIELT ICH VOM FUEHRER
UND DUCE TELEGRAMME, DURCH WELCHE MIR MITGETEILT
WURDE, DASS SIE DIE UNABHAENGIGKEIT DES STAATES KROA-
TIEN ANERKENNEN. ICH BEEHRE MICH EUERE EXCELLENZ
DIES ZUR KENNTNIS ZU BRINGEN MIT DER BITTE DIE AN-
ERKENNUNG DES UNABHAENGIGEN STAATES KROATIEN DURCH
DIE RUMAENISCHE REGIERUNG AUSZUSPRECHEN. ZAGREB,
DEN 16. APRIL 1941 = DR. ANTE PAVELIC .

MINISTERUL REGAL AL
ACERILOR STRAINE

6 Mai 1941

T E L E G R A M A

Seiner Excellenz

Dr. Ante PAVELIC Staatsoberhaupt KROATIENS

Z A G R E B

Indem ich Eurer Excellenz für Ihre Mit-
teilung meinen Dank ausspreche, bin ich beglückt
Ihnen zur Kenntnis bringen zu können, dass die Köni-
glichen Rumänische Regierung den unabhängigen Kroati-
schen Staat anerkennt und mit ihm in der Neuordnung
Europas, die engsten und besten Beziehungen auf allen
Gebieten zu pflegen wünscht.

GENERAL ANTONESCU

*Izmjena nota između poglavnika NDH i Conducatora Rumunjske Iona
Antonescua o uspostavi diplomatskih odnosa*

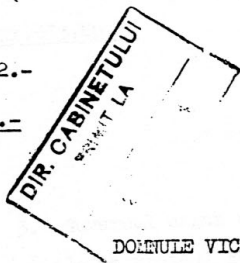
REGALĂ A ROMÂNIEI
ÎN CROAȚIA

Nr. 633. Sp. 2.-

Confidențial.-

Zagreb, 17 Octombrie 1941.-

79088/29 X

DOMENIILE VICE-PREȘEDINTE AL CONSILIULUI,

Ministrul adjunct al Afacerilor Străine a comunicat Domnului Secretar de Legațiune Câmpeanu, în cursul unei convorbiri ce a avut cu D-sa, că, după informațiunile ce deține din izvor elvețian, Regentul Horthy ar fi formulat, cu prilejul vizitei sale la Cartierul Fuehrerului, următoarele pretențiuni:

- 1.- Să se atribuie Ungariei, în cadrul organizării Europei, funcțiunea de "supraveghere" a zonei danubiene. S'ar fi susținut în acest sens că Ungaria este singurul Stat de ordine și încredere în zona sud-estului european.
- 2.- Guvernul ungar să-și asume dreptul de a controla și asigura traficul feroviar pe linia frontiera ungară-Zagreb-Fiume.

..//..

Domniei Sale
Domnului Prof. MIHAIL A N T O N E S C U
Președintele Consiliului de Miniștri și
Ministru al Afacerilor Străine ad interim
etc., etc., etc..

XII/18.

Faksimil dijela izvješća rumunjskog poslanika Dumitru Buzdigana MVP Rumunjske i predsjedniku vlade Mihailu Antonescuu od 17. 10. 1941.

ima više objašnjenja. Velika Rumunjska je izgubila 1940. godine približno jednu trećinu svoga teritorija i toliko i pučanstva, a general Ion Antonescu je stavio sebi kao glavni zadatak vraćanje cjelokupnoga državnog područja u granice međuratne Rumunjske. U tom smislu službena rumunjska politika pozivala se na povijesna i narodnosna prava. Priključenje pak nekih područja koja prije nisu bila u sklopu Velike Rumunjske

i u kojima rumunjski element nije bio u izrazitoj većini, opterećivalo bi ostvarenje prvog i glavnog cilja. Osim toga, dvojbeno je bi li Hitler, pogotovo u ovom slučaju, i Mussolini, koji u osnovi odlučuju o "novom europskom poretku", bili suglasni s ovakvim teritorijalnim izmjenama. Od lipnja 1941. godine nije više bilo izgleda da Rumunji aktualiziraju pitanje svojih granica jer je Berlin odgodio međunarodnu konferenciju sazvanu sredinom te godine.¹⁴ Kao treći vojno-politički čimbenik po utjecaju u bloku sila Osovine Rumunjska je ukupne političko-diplomatske, a posebice vojne napore od ljeta 1941. godine usmjerila prema Istoku, za oslobođenje Besarabije i sjeverne Bukovine, a kasnije i Transnistrije (Pridnjestrovlje). Rumunjska je vojska u ratnom pohodu, zajedno s Nijemcima, uspješno krenula dalje prema poluotoku Krimu, stoga vlasti u Bukureštu nisu htjele imati dodatne teškoće koje bi proizišle iz mogućeg vraćanja, odnosno proširenja na područja zapadno od rumunjsko-jugoslavenske granice. Ali zbog toga rumunjska politika ni najmanje nije popustila na pozornosti glede mađarskog pitanja koje je nekoliko godina opterećivalo cijelu regiju.

Nakon uspostave diplomatskih odnosa između Hrvatske i Rumunjske, Mihai Antonescu, novoimenovani predsjednik Ministarskog vijeća i ministar vanjskih poslova ad i., dao je posebne instrukcije jednom od boljih rumunjskih diplomata, Dumitru Buzduganu, prvom akreditiranom poslaniku u Zagrebu, koji je ponajprije trebao motriti mađarsku politiku u Hrvatskoj u svim oblicima. M. Antonescu je u brzojavu poslaniku Buzduganu 1. rujna 1941. godine skrenuo pozornost da je prioritetno postići što prisniju suradnju između dviju zemalja, što je bilo potaknuto odbojnošću dviju strana prema Mađarskoj, odnosno usklađivanje hrvatsko-rumunjskih interesa: "Pod svaku cijenu mora biti zaustavljeno mađarsko djelovanje...Mađarska svjesno narušava obveze koje je preuzela iz arbitraže u Beču i krši rumunjska prava u unutarnjosti zaposjednutog teritorija, premda su Berlin i Rim zajamčili da će se Mađari pridržavati svih preuzetih obveza. Sve naše zamolbe bile su uzaludne, iako su njihova obećanja uvijek bila velika... Molim Vas da me obavijestite o mađarskom djelovanju i o posljedicama koje iz toga proistječu. Pređite odmah na organizaciju rumunjsko-hrvatske suradnje".¹⁵

Istoga dana, prvi poslanik Hrvatske u Bukureštu, dr. Edo Bulat, izvijestio je Ministarstvo vanjskih poslova u Zagrebu o svojim dojmovima glede rumunjsko-mađarskih odnosa. S obzirom na glasine koje su kružile u rumunjskoj prijestolnici u svezi s mogućom kompenzacijom Rumunjskoj, odnosno naknadom za izgublenu sjevernu Transilvaniju, diplomat je rekao: "Rumunji nikako ne mogu zaboraviti na Transilvaniju, niti je se odriču. Njihova mržnja prema Mađarima je javna i službena".¹⁶

¹⁴ Hitler je poništio konferenciju predviđenu za sredinu 1941. godine, na kojoj se trebalo riješiti pitanje državnih granica na europskom jugoistoku nakon vojne kampanje u Jugoslaviji i Grčkoj.

¹⁵ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 1., 54.-55.

¹⁶ HDA, arhiv Hrvatska, izvješće br. 4/41. od 1. rujna 1941. (bez br. str.)

Pozivajući se na prioritete rumunjske vanjske politike navedene u instrukcijama poslaniku Buzduganu u Zagrebu, datirane početkom rujna 1941. godine, Mihai Antonescu je u svojim bilješkama ponovno naglasio da je od posvemašnjeg političkog značaja poslanikovo djelovanje, ono koje je vezano za praćenje mađarske promidžbe u Hrvatskoj. Redosljed ostalih prioriteta šefa rumunjskoga kraljevskog diplomatskog predstavništva u Zagrebu bio je ovako formuliran: “Za nas je bitno znati koje su glavne sastavnice hrvatske vanjske politike. U prvom redu odnosi s Italijom, na drugom mjestu odnosi s Njemačkom, zatim odnosi s Mađarskom i, na četvrtom mjestu, odnosi sa Slovačkom...Volio bih znati kako Hrvatska gleda na odnose s Mađarskom i je li talijanski utjecaj prisilo Hrvatsku na neke poteze ili suzdržanost u ovom pogledu”.¹⁷

Već 25. svibnja 1941. godine rumunjski poslanik u Berlinu, Raoul V. Bossy, susreo se sa svojim hrvatskim homologom. Tema razgovora na zamolbu hrvatskog poslanika bila je “pravodobnost jedne zajedničke politike dviju država”. Prvi hrvatski poslanik u Berlinu, dr. Branko Benzona, iznio je Bossyju stajalište hrvatske vlade, odnosno da bi bilo od velike koristi dogovoriti oblike suradnje između Hrvatske i Rumunjske, poglavito zajednički stav prema mađarskoj politici”.¹⁸ Reagirajući na prijedlog poslanika Benzona, rumunjska je vlada 11. lipnja iste godine poslala napatuk Buzduganu glede rumunjsko-hrvatske suradnje: “U Vašim ćete razgovorima bez ikakve bojazni podvući da rumunjska vlada prihvaća ideju suradnje, da ona treba dobiti što srdačniji karakter i da se može proširiti na sva područja”.¹⁹ U toj prilici rumunjski je poslanik u Zagrebu bio obaviješten o spremnosti svoje vlade glede “uspostavljanja jedne zajedničke rumunjsko-hrvatske granice sa čitavim rumunjskim Banatom”, kad za to dođu prikladna vremena. Na ovo se pitanje M. Antonescu ponovno vraća u novom brzozjavu koji je poslao u Zagreb 14. srpnja. Nakon što su u njemu bili ukratko prepričani razgovori u Berlinu između Bossyja i Benzona, s čime se on u potpunosti slaže, nastavlja: “Obavještavam Vas da rumunjska vlada u potpunosti dijeli Vaše mišljenje u tom pogledu (zajedničko političko stajalište prema Mađarskoj, op. M. M.) i spremna je sve učiniti što je u njezinoj moći da bi potpomogla što širi razvoj odnosa između dviju država”. Prema koncepciji M. Antonescua, jedan od glavnih ciljeva bilo je uspostavljanje zajedničke granice na području Banata. “Trebalo bi onemogućiti ustupanje ove pokrajine Mađarskoj. Ta bi činjenica podigla ogradu koja bi znatno ograničila mogućnost razvoja rumunjsko-hrvatskih odnosa. Da bi se ovo pitanje najpovoljnije moglo riješiti, a što je interes dviju država, hrvatska bi se vlada pravodobno trebala očitovati u korist rumunjskog gledišta”.²⁰

¹⁷ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak I, 57.-58.

¹⁸ Isto, svezak 6., 301.

¹⁹ Isto, 302.

²⁰ Isto, 302.

Snažna ali oprezna rumunjska diplomatska ofenziva istodobno je usmjerena prema uvjeravanju Slovaka na protumađarizam. U Bukureštu se 9. srpnja 1941. godine Mihai Antonescu sastao sa slovačkim poslanikom Milekom. Slovački diplomat ga je izvijestio o stanju u slovačko-mađarskim odnosima, upotrebljavajući “dosta oštru retoriku o Mađarskoj”. U svojim redovitim bilješkama nakon važnih razgovora, M. Antonescu piše: “Objasnio sam mu da se prije pokušaja obnove Male Antante, mora stvoriti, osim one diplomatske, i jedna duhovna veza, i da odnose moramo proširiti i na Hrvatsku, jer nas na to primoravaju zajednički probitci... Razgovarao sam, nadalje, sa slovačkim poslanikom o pokretanju jedne kulturne akcije između nas, Slovačke i Hrvatske s javnom promidžbom koja treba imati cilj upoznavanje triju naroda i međusobno podupiranje... Tisak u sve tri zemlje treba recipročno iznositi glavne prijepore i transparentno ih predstavljati s gledišta naših nacionalnih prava”.²¹ Smisao razgovora između M. Antonescuja i slovačkog poslanika u Bukureštu u određenoj je proturječnosti s onim što se događalo u glavnom gradu Republike Slovačke. Tamošnji rumunjski poslanik, G. Elefterescu, iznosi svoje dojmove o uvjetima političke suradnje između Bratislave i Bukurešta. Elefterescuov je dojam da se tada u Bratislavi nije gledalo s naklonošću na produbljenje trojne suradnje između Rumunjske, Hrvatske i Slovačke, a koja bi “imala karakter zajedničkog nastupa protiv Mađarske”. U tom smislu rumunjsko ministarstvo vanjskih poslova 16. srpnja 1941. godine obavještava svog poslanika u Bratislavi: “Bilo bi poželjno da trenutno ništa ne govorite o političkoj djelatnosti protiv Mađarske. Jedna ova kva akcija za sada bi bila preuranjena, ako ne i nezgodna”.²²

Rumunjsko-hrvatsko zblizavanje u suprotstavljanju Budimpešti potaknuto je i napetostima u hrvatsko-mađarskim odnosima. O njima je 13. kolovoza 1941. godine javio svome ministarstvu Eugen Filotti, rumunjski poslanik u Budimpešti. Uočljiva je Filottijeva tvrdnja da je Međimurje pripojeno mađarskoj državi zbog “nastojanja nekih magnata koji su imali osobne probitke u tom području”.²³ U svojem izvješću nadalje iznosi neka svoja zapažanja o hrvatsko-mađarskim odnosima, nedovoljnom broju članaka o Mađarskoj u hrvatskom tisku te o neimenovanju poslanika na čelu diplomatskog predstavništva. Mađarskim vlastima je bilo stalo da Hrvatska u Budimpešti ima akreditiranog poslanika, a ne otpravnika poslova, jer se stupanj prijateljstva i suradnje između država ocjenjuje i rangom međusobno prihvaćenih diplomata. E. Filotti zaključuje: “Hrvatsko-slovačko prijateljstvo i znakovi simpatije iz Rumunjske prema tim dvjema zemljama, čini se da zabrinjavaju vladajuće strukture u Budimpešti. Premda u tome ne vide znakove neke tješnje suradnje, Mađari priznaju da se radi o činu nepovjerenja od strane svojih susjeda”.²⁴

²¹ Isto, svezak 7., 241.-242.

²² Isto, 304.

²³ Isto, svezak 1., 48.

²⁴ Isto, 49.

U jesen 1941. godine došlo je do otvorene promjene držanja Slovačka, što je Mađare vrlo neugodno pogodilo. Na primanju u čast rumunjskog poslanika, predsjednik Republike Slovačke, Josef Tiso, tom je zgodom izrazio "živu želju za što boljom suradnjom u našim djelatnostima protiv Mađarske, s kojom" rekao je "sporazum nije moguć". Takvi znakovi rumunjsko-hrvatsko-slovačkog zbližavanja počeli su već ozbiljno uznemiravati budimpeštanske vlasti, koje su odlučile poduzeti odgovarajuće protumjere u Berlinu, Bratislavi pa i u Zagrebu, ali ne i u Bukureštu.

Mađarska je vlada uporno zahtijevala da se Berlin umiješa u ovo stanje, te da "spriječi zbližavanje između Rumunjske, Slovačke i Hrvatske koje smjeraju obnoviti Malu Antantu". Ove je riječi doslovo prenio rumunjski poslanik Bossy svome hrvatskom kolegi, poslaniku Benzoni. Glede demarša koji je hrvatskoj vladi predao Marossy Ferenz, mađarski poslanik u Zagrebu, sumnjajući da se priprema obnova Male Antante, Poglavlak je, aludirajući na glasine koje su o tome stizale iz Berlina, na to rekao da "osnove Male Antante nisu sastavljene u Zagrebu, Bratislavi ili u Bukureštu, već u Budimpešti zbog postupaka prema narodnim manjinama".²⁵

U onodobnim povijesnim uvjetima držanje Hrvatske prema Mađarskoj nije naišlo na očekivanu potporu u Rimu, pa je to izazvalo nelagodnost režima u Zagrebu i pridonijelo većem približavanju Hrvatske Rumunjskoj. U naputcima koje je iz Zagreba dostavio poslanstvu u Bukureštu 13. listopada 1941. godine dr. Lorković, hrvatski ministar vanjskih poslova, istaknuo je da se odnosi s Rumunjskom trebaju razvijati što je snažnije moguće, ponajviše stoga što se "naši odnosi s Mađarskom nalaze u beznađnom položaju...Prisiljeni smo ostati u zadržici glede mađarskog pitanja, pokazujući pasivan otpor. Ne želimo stalno primati njihove prijedloge o stvaranju tzv. prijateljske atmosfere, na osnovi koje bismo mogli tobože olakšati rješavanje pitanja Međimurja. Mi stojimo na polazištu da je rješavanje pitanja Međimurja preduvjet stvaranja prijateljske atmosfere...Uostalom, uvjereni smo da će se jednog dana riješiti i pitanje Međimurja i to zajedno s rumunjskim i slovačkim pitanjem".²⁶ S više gledišta značajan je bio i sastanak između dr. Ede Bulata i M. Antonescua, sredinom listopada 1941. godine, na kojem se raspravljalo o pitanjima preuređenja na cijelom europskom jugoistoku. Kao signum temporis, potpredsjednik Ministarskog vijeća je sažeo elemente toga razgovora u svoj dnevnik na sljedeći način:

"Obrazložio sam hrvatskom poslaniku sve aspekte odnosa između Rumunjske i Hrvatske, kao i odnose između Rumunjske i Slovačke, naglašivši da se ovdje ne radi o ponavljanju tendencija iz prošlosti koje su tada stvorile regionalnu ravnotežu i sigurnost, te da naša namjera ni približno nije pod svaku cijenu forsirati neprijateljstvo protiv Mađarske. Međutim, postoje neumitni organski zakoni koji izvire iz zemljopisnog

²⁵ Ibidem.

²⁶ HDA, arhiv Hrvatska, poruka br. 13/41., od 13. listopada 1941. (bez br. str.)

položaja i značajki kod nekih naroda. Mađarski narod ima tu nesreću da će stalno ostati pod nagonom osvajačke megalomanije i nikada neće moći uspostaviti normalne odnose sa svojim susjedima toliko dugo koliko se budu pridržavali psihologije osvajanja.

Kruna sv. Stjepana na koju se Mađari pozivaju kao na svetost, nije nešto iracionalno nego izraz doktrinarne pretenzije da bi se opravdala biološka težnja za osvajanjem. Dakle, zblizavanje Rumunjske i Hrvatske, i Rumunjske i Slovačke je prirodno stanje stvari triju naroda koji su u jednakom zemljopisnom okruženju te su prisiljeni boriti se za opstanak.

Čujem da su u Zagrebu bile neke intervencije da Hrvatska ne bi predaleko otišla u svojim koracima zblizavanja s Rumunjskom. U svakom slučaju teži se za time da ne dođe do sukoba s Mađarskom.

Moje je mišljenje da nacionalni interesi moraju biti u prednosti nad bilo kakvim apstraktnim zaključcima. Svakako, sile Osovine imaju interes da na ovom području sačuvaju mir, posebice što su zauzete borbama na Istočnom bojištu i na jugu (u Sjevernoj Africi). Nezavisno od talijanske ili njemačke točke gledišta, Rumunjska, Hrvatska i Slovačka moraju odrediti svoj stav i, konačno, pokazati Rimu i Berlinu da ta njihova politika nije nespojiva s velikim ciljevima Osovine. Upravo obrnuto, ona je protiv utvrđivanja određenih neprihvatljivih stanja. U svakom slučaju nacionalni probitci traže ujedinenje, a Osovina ne smije raditi protiv nacionalnih probitaka.

Hrvatski poslanik mi je potvrdio da je potpuno suglasan s ovim mojim gledištem. Poslanik Bulat još je dodao što je Poglavnik mađarskom poslaniku u Zagrebu odgovorio, kad se došao raspitati, hoće li stvarno doći do obnavljanja Male Antante. Poglavnik mu je odrešito rekao da Mađarska svojim držanjem prema susjedima stvara uvjete za obnavljanje Male Antante. Zamolio sam hrvatskog poslanika da Poglavniku prenese moje čestitke za njegovu odlučnost”.²⁷

Analizirajući stanje u regiji, Mihai Antonescu je hrvatskog diplomatu upozorio i na to da susreti dužnosnika, uključujući i one službene, kao i obostrano zblizavanje na svim razinama, upućuju na pomisao da je Mađarska spremna približiti se vrlo tijesno Bugarskoj da bi parirala rumunjsko-hrvatskom prijateljstvu. Upravo s Bugarskom s kojom je Nezavisna Država Hrvatska od svih prijateljskih i savezničkih zemalja održavala najintezivnije odnose i koju je kulturno i političko mnijenje u Hrvatskoj nazivalo “zemlja sestra”. Nekoliko dana kasnije iz Zagreba stižu vijesti koje su tada vrlo zabrinule vladajuće krugove u Hrvatskoj kao i u Rumunjskoj. Naime sastali su se Führer i regent Horthy. Na sastanku je Horthy formulirao nekoliko zahtjeva koji su zapravo praktična primjena politike mađarske vlade prema svojim susjedima. Njegovi su zahtjevi bili sljedeći:

1. Mađarskoj treba dodijeliti u sklopu preustroja nove Europe dužnost “čuvara” u Podunavlju. U tom smislu Mađarskoj bi se odalo prizna-

²⁷ Arhiv MAE, svezak 7., 495.-496.

nje kao jedinog državi reda i povjerenja, na koju se može osloniti Osovina na europskom jugoistoku.

2. Mađarska vlada preuzima pravo nadzora i osiguranja željezničkog prometa na liniji: mađarska granica - Zagreb - Rijeka.

Predaja vjerodajnica prvog poslanika dr. Ede Bulata rumunjskom kralju Mihajlu

3. Mađarska vlada će preuzeti nadzor i osiguranje prometa na putu Beograd - Niš, prema Solunu.
4. Mađarska zahtijeva da joj se ustupi srpski Banat kao povijesno i etničko mađarsko područje.
5. Srpski Timok treba ustupiti Rumunjskoj bez prethodnog savjetovanja s mađarskom vladom, koja ocjenjuje da bi to bilo pogodno za preseljenje stanovnika: Rumunji iz srpskog Banata trebali bi biti preseljeni u Timok.²⁸

Ovi mađarski zahtjevi, premda nisu provjereni u drugim izvorima, razvidno je da su bili u skladu s mađarskim ekspanzionizmom i primljivi su nelagodno u Zagrebu i u Bukureštu. Dvije su se zemlje našle u jednakom položaju i zajedno su ih odbile.

Na početku studenoga 1941. godine, Ivica Gaj, otpravnik poslova hrvatskog poslanstva u Budimpešti, izrazio je rumunjskom poslaniku nezadovoljstvo režima u Zagrebu prema mađarskoj politici, posebice prema otprilike četiri milijuna pripadnika raznih manjina u Mađarskoj. Nadalje,

²⁸ Isto, svezak 1., 60- 61.

oba diplomata, hrvatski i rumunjski u Budimpešti, bili su zabrinuti zbog bugarsko-mađarskog približavanja koje je zasnovano na ideji tiranije.²⁹

Bugarski diplomati bilo iz vlastite pobude bilo po uputama iz Berlina, ili možda čak iz Budimpešte, bili su zaokupljeni mogućnošću obnove Male Antante, jer se taj politički projekt nije uklapao u njezine interese. Bugarska je prešla u diplomatsku ofenzivu, nastojeći pribaviti što je moguće više podataka o navedenom projektu. U tom smislu znakovit je sastanak hrvatskog poslanika u Bukureštu sa svojim bugarskim homologom. Razgovor je trajao gotovo dva sata. Ono o čemu su razgovarali, dr. Edo Bulat je sažeo u izvješću dr. Lorkoviću kako slijedi: "Bugarski se poslanik zanimao o našem mogućem stavu glede obnavljanja Male Antante. Odgovorio sam da u svezi toga nema ništa i da su to sve glasine koje dolaze od strane mađarske promidbe koja na taj način želi unaprijed upozoriti na možebitnu opasnost..."³⁰

Teške političke okolnosti u kojima se nalazila Hrvatska bile su ograničavajući čimbenik i za njezinu diplomaciju. Ta problematika je bila glavni predmet razgovora na sastanku u Berlinu 27. studenoga 1941. godine između ministra vanjskih poslova dr. Lorkovića i Mihai Antonescua, njegova resornoga kolege. Susret se održao na hrvatsku molbu koja je tada predložila da se izradi plan suradnje za dogledno razdoblje. Ministar Lorković je tom prigodom upozorio svoga sugovornika na teške unutarne prilike u Hrvatskoj, i sve to u kombinaciji s političkim čimbenicima izvana, posebice iz Italije. Dr. Lorković je također naglasio da je želja Hrvatske da se zbliži s Rumunjskom naišla na otpor, ne samo u talijanskim krugovima, što se moglo i očekivati, nego čak i u Nijemaca. M. Antonescu je o tome učinio kratku zabilješku: "Ovo objašnjava zašto njegova ekscelencija još nije stigla u Bukurešt. Naime, hrvatski ministar je osjetio da Italija s nepovjerenjem gleda na potpuno razumijevanje između Rumunjske, Slovačke i Hrvatske, odnosno na obnavljanje Male Antante i okruženje Mađarske".³¹ M. Antonescu je zatim pokušao svom sugovorniku objasniti nužnost vođenja vlastite politike u skladu s nacionalnim interesima. "Otvoreno sam mu govorio o opasnostima kolebljive i popustljive politike. Podsjetio sam ga na naše rumunjsko iskustvo iz rujna 1940. godine kada smo zatekli zemlju potpuno uzdrmanu i prepuštenu vanjskim utjecajima, te o naporima koje smo uložili od tada pa sve do dana današnjeg da bismo vratili ugled, inicijativu i nezavisnost naših odluka. Preporučio sam gospodinu Lorkoviću da ne traži drugog vodiča

²⁹ Isto, svezak 1., 67- 69.

³⁰ HDA, arhiv Hrvatska, poruka poslanika dr. Ede Bulata iz Bukurešta od 20. studenog 1941. godine (bez br. str.). Dr. Bulat izvješćuje da je jedan hrvatski novinar na službenom primanju u Bukureštu, u razgovoru s nepoznatim sugovornikom rekao da se obnavlja Mala Antanta. Slučaj je izazao diplomatski incident, jer je nepoznati bio mađarski attache za tisak. Uznemireni zbog te informacije, mađarski diplomati i vojni attache uputili su hrvatskoj strani oštre prosvjede.

³¹ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 7., 522.

osim nacionalnih interesa, koji moraju stajati iznad svega. U jednoj do-
glednoj, ili daljnjoj budućoj Europi, neće biti moguća nova poniženja i
pokoravanja”.³² Znakovit je bio završetak razgovora koji objašnjava
različit status dvaju ministara vanjskih poslova koji bi se mogao sažeti u
rečenicu: Ako je rumunjski ministar vanjskih poslova trebao ići u ino-
zemstvo u državni posjet, prethodno se trebao konzultirati s Berlinom, a
hrvatski ministar s Berlinom i Rimom. M. Antonescu je završio bilješku
riječima: “Njegova ekscelencija govorio mi je o mojem posjetu Zagrebu,
te mi je stavio do znanja da bi mi bio vrlo zahvalan kad bih posredovao
u Berlinu i Rimu kako bi se izbjegle teškoće s njegovim dolaskom u Ru-
munjsku”.³³

Otprilike tjedan dana nakon susreta u Berlinu, hrvatski poslanik u Bu-
kureštu obnovio je poziv M. Antonescuu za posjet Zagrebu, kako bi op-
širno i temeljito razgovarao s Poglavnikom o svim pitanjima od obostra-
nog interesa. Dr. Bulat je istodobno izjavio da “Hrvatska smatra da ne
može doći do sporazuma s Mađarskom i stoga želi svom snagom zakora-
čiti u bliže spona s Rumunjskom. Međunarodne i unutarnje okolnosti
otežavaju taj proces. Međutim, jednaka želja zbližavanja učvrstit će se na
temelju razgovora u Berlinu”.³⁴ Ministar Antonescu je ponovno izrazio
svoje uvjerenje glede mađarskog pitanja: “Mađarska će biti uzrok stal-
nog nezadovoljstva na jugoistoku Europe, s vječnim zanosom o veličini
svoga bića okrenutim prema unutarnjosti i megalomanijom prema vani,
dok će istodobno za svoju obranu rumunjski, hrvatski i slovački narod
biti prirodno povezani”.³⁵ M. Antonescu je obnovio svoj prijedlog i poz-
vao svoga hrvatskoga resornog kolegu da posjeti Bukurešt te predložio
da se čak u Rimu i Berlinu poduzmu koraci za ostvarenje ovog susreta.
On je i dalje ostao na polazištu da ministar Lorković dođe u Bukurešt, ali
je ocijenio da su neki aktualni događaji za to nepovoljni: “Ipak sam ga
upozorio (ministra Lorkovića, op. M. M.) da bi pripreme taktički treba-
lo odgoditi, budući da gospodin predsjednik Tuka (predsjednik Mini-
starskog vijeća Slovačke, op. M. M.) stiže u Bukurešt, te ne bih želio da
ovaj posjet poprimi povezan slijed zbivanja, da njihova nazočnost ne bi
izazvala suviše sumnji i ponovno potakla Mađarsku da počne seriju no-
vih pritužbi i prosvjeda o rumunjsko-hrvatsko-slovačkoj koaliciji”.³⁶

Zbližavanje triju država, Rumunjske, Hrvatske i Slovačke na protuma-
đarskoj osnovi, država potpisnica saveza s Njemačkim Reichom, moglo
bi u srcu kontinenta stvoriti dovoljno teškoća baš u trenutku kad su voj-

³² Isto, 522.- 523.

³³ Isto, 523. Najviši državni dužnosnici zemalja saveznica sila Osovine teško su mogli realizirati naumljene državne susrete, čak i one koji su unaprijed bili dogovoreni, ako predhodno nisu imali suglasnost Berlina, pa i Rima. Prigodom državnog posjeta Sofiji, ministar vanjskih poslova dr. Lorković dobio je pristanak sila Osovine, a tako i njegov homolog, bugarski ministar vanjskih poslova, kada je uzvratio posjet Zagrebu.

³⁴ Isto, 525.

³⁵ Isto, 526.

³⁶ Ibidem.

*Predaja vjerodajnica poslanika dr. Branka Benzona
rumunjskom kralju Mihajlu*

ne snage država saveznica Osovine prenapregnuto uključene na Istočnom bojištu u borbi protiv sovjeta i Moskve. Berlin je poduzeo određene korake zacijelo u Bukureštu i u Bratislavi, a vrlo vjerojatno i u Zagrebu, za obustavljanje promidžbe i drugih političkih djelovanja na protumađarskim osnovama. U Slovačkoj je kao i u Rumunjskoj uvedena temeljita cenzura u tisku s obzirom na članke i priloge koji su se odnosili na mađarsko pitanje. Šifriranim brzojavom Mihai Antonescu je obavijestio svog poslanika u Bratislavi: “Poduzeli smo mjere zato što smo toplo zamoljeni da ne otežavamo odnose s Mađarskom u ovom vremenu teške vojne kampanje u Rusiji. To ne znači da smo nešto izmijenili u našim glavnim smjernicama”.³⁷

Krajem siječnja 1942. godine stigao je u Bukurešt novi hrvatski poslanik dr. Branko Benzon, koji je do tada obnašao dužnost kao prvi poslanik Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu. Prije predaje vjerodajnica dugo je razgovarao s ministrom M. Antonescuom, pri čemu su razmatrali vanjsku politiku dviju država, međusobnu suradnju te izgleda za budućnost. Otvoreno i s biranim riječima M. Antonescu je rekao hrvatskom poslaniku da je Rumunjska mogla sama voditi vlastitu politiku, ne tražeći pod svaku cijenu suradnju s Hrvatskom. Želeći ostati dosljedan svojim stajalištima, dodao je da Hrvatskoj “pitanje njezine egzistencije i potreba obrane svoje nezavisnosti određuju zbližavanje Rumunjskoj s kojom je sve ujedinjuje a ništa ne razdvaja. Mislim da je došlo vrijeme da se mali i srednji narodi rav-

³⁷ Isto, 209.

naju na osnovi svoje nacionalne svijesti i dostojanstva, da samostalno sobom upravljaju i, prije svega, da postupaju po svojim nacionalnim zahtjevima".³⁸ Ministar Antonescu je potkrijepio svoje teze: "Znam da u zadnje vrijeme Italija čini pritisak da se ne obnovi Mala Antanta i da su se Mađari prestrašili Poglavnikove izjave tj. da Rumunjska ne obnavlja Malu Antantu nego da to čine Mađari svojim ponašanjem prema susjedima".³⁹ Nadalje, naglasio je dr. Benzonu da Rumunjska, s iznimkom Mađarske, ima prijateljske odnose sa svim susjednim zemljama. Ponovno je istaknuo nužnost zajedničke rumunjsko-hrvatske granice na području zapadnog Banata, kao i potrebu istovjetne politike prema Mađarskoj. Poslanik Benzon zamčio je M. Antonescuu "ireducibilan stav Hrvatske prema Mađarskoj." M. Antonescu je na kraju rekao: "Moramo postupati s vrlo velikom mudrošću da ne bismo izazvali reakciju Mađarske i da ne uplašimo Italiju, kako nam ne bi sprečavala da u budućnosti naše dvije zemlje usklađuju napore sa Slovačkom".⁴⁰

Redovito izvještavajući svoje ministarstvo o nerijetkim sastancima s visokim rumunjskim dužnosnicima kao i o raznim događajima, dr. B. Benzon je istaknuo neke misli o razgovoru 6. veljače 1942. godine: "Zanimljiv je bio susret s državnim tajnikom Valerijem Stoica, ravnateljem Uprave za analizu političkih pitanja rumunjskog ministarstva vanjskih poslova i koji se već sada priprema za buduću konferenciju mira. On je pesimist glede stanja u Europi... Razmišlja o najužoj suradnji između Hrvatske i Rumunjske, jer je uvjeren da će na kraju rata mali narodi imati značajnu ulogu. Uvjeren je da Nijemci neće biti protiv Mađara, dakle, Rumunjska ne očekuje mirno rješavanje prijepora i s njima neće biti moguće izbjeći rat. Također drži da s Bugarima u cijelosti nisu riješena sva pitanja. Pokazao je veliko zanimanje za Rumunje koji žive u Srbiji, Makedoniji i u Grčkoj, kao i one u Transnistriji...zaključio je razgovor navodeći da je potpuno uvjeren da ćemo se susresti u Pešti...".⁴¹

Još je jedno zanimljivo Benzonovo izvješće iz Bukurešta o razgovoru sa slovačkim poslanikom Milekom: "Slovački poslanik misli da je poredak uređen u Versaillesu bio nepravedan i da je zbog toga morao propasti, ali se ponovno čini nepravda u narodnosnim pitanjima. Prema njemu, primjer za to je Mađarska koja je dobila područja od svojih susjeda, a jednako tako i Italija. Teško je zamisliti da će Nijemci nešto poduzeti protiv Mađara... Ne vjeruje da će Rumunjska moći nešto odlučno učiniti protiv Mađara jer to Njemačka ne bi dopustila. Sam njemački veleposlanik u Bukureštu Manfred von Killinger mu je jednom prilikom rekao da se svi oni u Pešti i u Bukureštu varaju ako misle da bi sami mogli riješiti prijeporna pitanja...".⁴²

³⁸ Isto, 532.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Isto, 533.

⁴¹ HDA, arhiv Hrvatska, izvješće br. 2/42. od 1. do 8. veljače 1942. (bez br. str.).

⁴² Isto, izvješće br. 3/42. od 9. do 16. veljače 1942. (bez br. str.).

Inače, na prvom sastanku s poslanikom Hrvatske u Bukureštu, njemački veleposlanik M. von Killinger se jasno očitovao protiv tzv. politike Male Antante. Tim povodom von Killinger je priznao da revizionistička politika mađarskih krugova ima posebnu potporu od Benita Mussolinija. Von Killinger je još podvukao da Njemačka ima velikih teškoća u zoni Balkana, među ostalim i zbog talijanske politike u tom području.⁴³ Hrvatski poslanik je pozorno pratio i pisanje tiska u svezi sa zapadnim rumunjskim susjedom (tj. Mađarskom), bilježeći npr. početkom ožujka 1942. godine da se "ovdje razvija jaka kampanja protiv Mađara, a tisak je pun prijateljskih članka o Hrvatima i Slovacima".⁴⁴

U tom kontekstu približavanja i povjerenja na pomolu je i potpisivanje sporazuma o hrvatsko-rumunjskoj suradnji, a naglasak je stavljen na kulturnu Konvenciju. Mihai Antonescu je 2. ožujka 1942. godine napisao u svoj dnevnik: "Nakon što sam otvorio 'Sat Hrvatske' na Radio Bukureštu (Jedan sat u tjednu Radio Bukurešt je prenosio na rumunjskom jeziku najvažnije informacije o Hrvatskoj: o političkim događajima, kulturi, gospodarstvu i športu, op. M. M.) hrvatski mi je poslanik pričao o teškoćama kroz koje prolazi njegova zemlja, o unutarnjim nemirima koji još traju, o protivnicima hrvatske države koji uživaju potporu od nekih hrvatskih saveznika i neprijatelja, kao i o ravnoteži koju Hrvatska mora vješto održavati između Italije i Njemačke. Hrvatski poslanik je napomenuo da osjeća potrebu za što tješnjim približavanjem Hrvatske Rumunjskoj i da jedna zemlja drugoj može pružiti potporu u obrani svojih nacionalnih prava".⁴⁵ M. Antonescu je izričito napomenuo poslaniku Benzoni da je hrvatsko stajalište prema Mađarima pravilno i da prema njima ne treba gajiti nikakve tlapnje.⁴⁶

Zbližavanje Hrvatske i Rumunjske bilo je s jedne strane potaknuto zbog zajedničkih interesa u regiji, a s druge strane glede Hrvatske zbog pojačanih borbi regularnih vladinih snaga protiv četnika i partizana u unutarnjosti zemlje. Kakvo je stanje tada bilo u Hrvatskoj dijelom nam predočuje izvješće rumunjskog poslanika u Berlinu R. Bossyja od 21. ožujka 1942. godine: "Primio sam u protokolarni posjet novoga hrvatskog poslanika i na njegovom licu sam primijetio malodušnost s obzirom na sudbinu koja je nametnuta njegovoj državi. Mađarska nije samo zaposjednula hrvatska područja sjeverno od Dunava, što bi se moglo uvjetno donekle objasniti zemljopisnom potrebom, nego i područje preko rijeke Mure gdje hrvatsko pučanstvo predstavlja 89%, 2% su Židovi a ostalo su Slovenci i Mađari. Italija je prešla graničnu crtu s dvanaest divizija te je zauzela područja koja pripadaju hrvatskoj državi, kao što su Dubrovnik i Hercegovina.

⁴³ Isto, izvješće br. 5/42. od 23. veljače do 1. ožujka 1942. (bez br. str.).

⁴⁴ Isto, izvješće br. 9/42. od 2. do 8. ožujka 1942. (bez br. str.).

⁴⁵ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 7., 544.

⁴⁶ Vidi izjavu Mihai Antonescua od 9. ožujka 1943. godine, Arhiv MAE, 11.

Hrvatski kolega mi je otkrio da Talijani potajno pomažu u vojnoj opremi i oružju pobunjene Srbe koji se bore protiv hrvatske države (Vijest je točna jer su talijanske vojne vlasti pomagale oružjem i streljivom četnike da bi oslabili hrvatsku državu, koja je postupno jačala uz potporu Nijemaca, op. M. M.). Prijateljstvo Italije sastojalo bi se, prema tome, u neskrivenoj potpori protivnicima Hrvatske: Mađara i Srba. Njegova ekscelencija mi je priopćila da Hrvate i Bugare vežu dugi povijesni zajednički interesi, prije svega, u borbi protiv srpskog i talijanskog imperijalizma. Međutim, s njima se nije mogao postići politički savez, jer je vlada u Sofiji obojena panslavizmom i slobodnim zidarstvom. Od svih susjednih naroda Hrvatskoj, Rumunjska je jedina s kojom nas ništa ne razdvaja već, naprotiv, sve zbližava”.⁴⁷

Hrvatski diplomatski naponi prema zbližavanju s Rumunjskom se nastavljaju. Poslanik Benzon 24. ožujka 1942. godine opet prenosi želju dr. Lorkovića za dolazak u Bukurešt, kako bi se “uspostavila osnova zajedničke politke”. U toj zgodi je dr. Benzon ispričao neke političke novosti iz Hrvatske, a koje je M. Antonescu ovako zabilježio: “Priznao mi je da je ministar vanjskih poslova von Ribbentrop bio protiv stvaranja jedne samostalne hrvatske države u razdoblju dok postoji Jugoslavija...S obzirom na Italiju koja je od početka uspostave Nezavisne Države Hrvatske uporno zahtijevala da nova kraljevska dinastija u novoj državi počinje od vojvode Aimone di Savoia-Aosta de Spoleto (designirani kralj Hrvatske Tomislav II, op. M. M.), sada je protiv toga zato što želi kroz proglašenje prijestolonasljednika od Piemonta za kralja Hrvatske ostvariti vlastiti savez s njom, da bi došla do jednakog rješenja kao s Albanijom...”⁴⁸

Pitanje rumunjsko-hrvatsko slovačkog približavanja i suradnje pratili su i protivnici sila Osovine. Tako je iz Kaira 10. travnja 1942. godine prenesena vijest: “Iz dobro obavijesnih izvora stižu pojedinosti koje potvrđuju postojanje tajnoga vojnog saveza između Rumunjske, Hrvatske i Slovačke”.⁴⁹ Novinske agencije još izvješćuju o posjeti slovačkog vojnog izaslanstva u Bukureštu, gdje je napravljen tajni plan vojnih djelovanja protiv Mađarske. Nadalje, saveznički tisak prenosi da će uskoro dva vojna izaslanstva, slovačko i rumunjsko, uskoro otputovati u Zagreb gdje će biti “razmotreno pitanje zajedničkih vojnih mjera protiv Mađarske koja proizlaze iz obveza predviđenim u sporazumu”. Prema navedenoj vijesti: “Inicijativu za ove razgovore preuzela je Rumunjska. Rumunjska vlada uporno zahtijeva organizaciju velikoga vojnog mimohoda od strane Hrvatske i Slovačke da bi se zastrašili Mađari. Nedavni proglas gospodina Horthyja mađarskoj vojsci smatra se kao odgovor na rumunjske prijetnje protiv Mađarske”.⁵⁰

Mađarsko pitanje je bila stalna tema razgovora u prigodi svakog primanja kod Mihai Antonescua. Tako je na primanju 5. svibnja 1942. godine

⁴⁷ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 6., 405.-406.

⁴⁸ Isto, 407.

⁴⁹ Isto, svezak 6., 412.

⁵⁰ Isto, 412.-413.

M. Antonescu priopćio dr. Benzonu da on ne bi imao ništa protiv hrvatsko-mađarskih kontakata, ali je sumnjao u budućnost takve suradnje s obzirom na to da je vjerovao da će se naklonost sila Osovine prema Mađarima ubuduće mijenjati. Također je procjenjivao da će suprotni probici između Hrvata i Mađara kočiti njihovo zbližavanje.⁵¹ Iz tog razgovora M. Antonescu je zabilježio jedno Benzonovo gledište koje nam može pomoći u boljem razumijevanju političkog trenutka toga doba. Dr. Benzon uvjerala svog sugovornika da “nikada neće biti nagodbe s Mađarima i da Poglavnik i hrvatska vlada dobro znaju da je jedina mogućnost korektnog sporazumijevanja s Rumunjskom, jer da Mađarska nikad neće poštivati naša prava”.⁵² Nekoliko dana prije, 26. travnja, ministar Antonescu je nakon duljeg razgovora s hrvatskim poslanikom sastavio osobnu bilješku: “Otvoreno sam razgovarao s dr. Benzonom o značenju našeg rata, o našoj časti, o zakonima na kojima bi se trebala temeljiti sutrašnja Europa. Odlučno sam podvukao da Rumunjska nastavlja svoj put časti i zahtijeva svoja prava. Ona ne želi biti uvučena u nikakvu borbu a da ne zna kakva će biti buduća obnovljena Europa, odnosno hoće li se poštivati nacionalna i državna prava i biologija naroda”.⁵³ U istoj prigodi hrvatski je diplomat razgovarao i sa svojim talijanskim kolegom. Talijanski poslanik je izjavio: “Italija je preko dvadeset godina vodila prijateljsku politiku prema Mađarskoj, pa danas prema njima ne može voditi suprotnu politiku iz ljubavi prema Rumunjskoj koja se tek prije godinu i pol dana priključila Osovini. Danas Talijani ne mogu Rumunjima jamčiti povrat Transilvanije kako to Rumunji žele”. Istodobno se talijanski diplomat oprezno žalio i na Njemačku koja je Rumunje uvjeravala da su Talijani, odnosno grof Ciano, odlučili u Belvedereu (barokni dvorac u Beču gdje su Rumunji bili prisiljeni 1940. godine potpisati sporazum o odstupanju Transilvanije Mađarskoj, op. M. M.). “Svaki put kad se Rumunji žale Nijemcima, Nijemci kažu da treba pitati Rim...Ipak on priznaje da takva politička naklonost Italije Bumdimpešti nije vječna i da se ona može mijenjati ovisno o okolnostima...”.⁵⁴ Talijanski poslanik je također priznao da je grof Ciano odložio svoj posjet Bukureštu, upravo zato da se Mađari ne bi ljutili i da se ne bi stekao dojam da bi njegov posjet bio znak potpore službenom Bukureštu.

Nešto kasnije, 6. rujna 1942. godine, poslanik Benzon uputio je ministru vanjskih poslova dr. Mladenu Lorkoviću povjerljivu poruku: “Od jednog visokog dužnosnika obavještajne službe iz Bukurešta doznao sam da bi se u listopadu o.g. trebao sklopiti sporazum o graničnim pitanjima između Mađarske i Rumunjske. Prema sporazumu Rumunji bi ustupili Arad a dobili Cluj... Također bi došlo do preseljenja pučanstva... Glede toga imao sam priliku čuti što je o tome M. Antonescu ponovo razgovarao s njemačkim veleposlanikom von Killingerom. Od njega je vrlo od-

⁵¹ HDA, arhiv Hrvatska, izvješće br. 23/42. od 4. do 10. svibnja 1942. (bez br. str.).

⁵² Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 6., 425.

⁵³ Isto, 421.

⁵⁴ HDA, arhiv Hrvatska, izvješće br.23/42. od 4.- do 10. svibnja 1942. (bez. br. str.).

lučno zahtijevao da kod Mađara intervenira za rješavanje pitanja Transilvanije. S istom namjerom je M. Antonescu također poslao i jedno pismo Fuehreru”.⁵⁵

Političko satajalište Hrvatske i dalje je protumađarsko. Pod talijansko-njemačkim pritiskom započeli su razgovori između izaslanstava Hrvatske i Mađarske o utvrđivanju zajedničke granice. Hrvatska je strana tada otvoreno postavila pitanje Međimurja. Obavještavajući rumunjskog ministra vanjskih poslova o razgovorima, dr. Lorković prenosi Bukureštu uvjeravanja da “odluka hrvatske vlade da stupi u pregovore s Mađarima ništa ne mijenja naš dosadašnji stav glede politike prema Mađarskoj koji ostaje jednak kao i stav Rumunjske”.⁵⁶ Ministar Lorković je u brzojavu 5. svibnja iste godine izrazio duboko žaljenje što nije u mogućnosti otputovati u Bukurešt na dogovor 10. svibnja. U istoj poruci Lorković je vrlo kategorički opovrgnuo vijest “Radio Moskve” o navodnom potpisivanju sporazuma između Mađarske i Hrvatske: “Jamčim Vam da hrvatska vanjska politika ostaje nepromijenjena. Hrvatska neće nikada moći iskreno surađivati s Mađarskom. Poglavnik i hrvatska vlada dobro znaju da je naša jedina mogućnost pouzdani sporazum s Rumunjskom, jer Mađarska nikada neće poštivati naša prava... Između hrvatsokga i mađarskoga naroda neće nikada biti razumijevanja i ljubavi, stoga što u Hrvatskoj Mađarima nitko ne vjeruje”.⁵⁷ U nastavku poruke dr. Lorković izjavljuje da “samo talijanska politika spriječava moj dolazak u Bukurešt, ali neće moći zaustaviti hrvatsko-rumunjsku suradnju”.

Primjećuje se da su ponekad postojala određena kolebanja u hrvatsko-mađarskim ili u slovačko-mađarskim odnosima. Bez obzira na primjetna taktička udaljavanja ili zbližavanja, osnovne postavke hrvatske i slovačke politike prema Mađarskoj ostale su nepromijenjene. Međutim, tako nije bilo u Rumunja. Ondašnje rumunjske vlasti odlučno su osudile mađarske postupake u zaposjednutoj Transilvaniji i uporno djelovale u smjeru poništenja Bečkog diktata. Slovačka je vlada tako 12. veljače 1942. godine smatrala potrebnim dostaviti u Bukurešt opširan memorandum u kojem se objašnjavaju neki njezini postupci prema Mađarskoj i Rumunjskoj. U memorandumu se navodi da je slovačka vlada radi zaštite svoga stanovništva koje je priključeno Mađarskoj našla prikladni trenutak da učini neke “formalne ustupke Budimpešti, a da pri tome ništa nije promijenila svoje odluke. Slovačka i Rumunjska ostaju na jednakim političkim pozicijama”. Tomu dodaje: “Naša politika prema Mađarima i nadalje ostaje na neprijateljskim osnovama. Naše vanjsko-političko stajalište ne počiva na ideologiji, već na etnografskim i postojećim pravima Slovačke što nas

⁵⁵ Isto, poruka br. 56/42. od 6. rujna 1942. godine. U tom dopisu poslanik dr. Benzon pripoćuje da je M. Antonescu kategorički izjavio: “Svaka rumunjska vlada istog trena će pasti ako zaboravi na Transilvaniju”.

⁵⁶ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 7. 564., brzojav iz Zagreba od 30. travnja 1942. godine.

⁵⁷ Isto, 565.-566.

obvezuje da protiv Mađarske zauzmemo protivan stav”.⁵⁸ Pa i nakon takvoga slovačkog dosljednog protumađarskog držanja, M. Antonescu je ponovio da nema nepremostivih zapreka a koje ne bi mogle biti prevladane da dođe do sporazuma između Mađarske i Rumunjske.

S obzirom na sve aspekte razvitka odnosa između Hrvatske i Mađarske, kao i između Zagreba i Bukurešta prema mađarskom pitanju, diplomatska misija Kraljevstva Rumunjske u Zagrebu dostavlja 15. svibnja 1942. godine pod “strogo tajno” opširno izvješće na trideset stranica, koje je kasnije u nekoliko puta razmatrano od vladajućih čimbenika u glavnom gradu Rumunjske. Politički materijal je napisao Zeno M. Câmpeanu, bliski suradnik poslanika Dumitru Buzdugana, razmjerno mladi diplomat obrazovan u diplomatskoj akademiji “Nicolae Titulescu”. Z. Câmpeanu daje uvodnu procjenu općih političkih prilika u Hrvatskoj koja je zanimljiva, ponajprije što je iznosi strani diplomat: “Koliko vremena je mađarski narod odgajan u duhu ‘tisućgodišnje krune’, toliko dugo traje nepovjerenje hrvatskog naroda prema svom sjevernom susjedu, nepovjerenje koje je pravedno i prirodno”.⁵⁹ Diplomata Câmpeanu nastavlja analizirati povijesne aspekte u odnosima Zagreba i Budimpešte, s glavnim osvrtom na vrijeme u kojem piše. Posebno je razmatrao genezu hrvatskoga nacionalnog pitanja. Podsjetio je na snažan utjecaj ideja o etničkoj i lingvističkoj sličnosti južnih Slavena, dakle na južnoslavensku ideju koju je od kraja druge polovine 19. stoljeća prihvatila većina građanske inteligencije i vodećih crkvenih ljudi u Hrvatskoj. Uz to opisuje vladavinu stranaca i tuđinskih osvajanja u Hrvatskoj, krhku, ekvilibrističku politiku službenog Zagreba prema Osovini, da bi na kraju završio s osvrtom na aktualne prilike u hrvatskoj državi, odnosno na borbi legalnih vlasti s partizanima i četnicima. Njegov je zaključak: “U ovim nepredvidljivim i teškim vremenima običan građanin se teško može snaći. Rješavanje društvenih problema je zapostavljeno zbog ratnih djelovanja u državi i na kontinentu. Naznačene unutarnje i vanjske okolnosti, udvostručene zbog nedostatka veće popularnosti ustaške stranke, iskopale su duboku provaliju između raznih političkih struja u Hrvatskoj. Uz to još se mora nadodati da su Mađari tijekom stoljeća nametnuli komplekse poštovanja prema mađarskoj ulozi i tradiciji, što je ustvari išlo na štetu narodnih manjina u bivšoj Monarhiji, a posebice na štetu rumunjske narodne manjine”.⁶⁰

Zeno Câmpeanu ukratko se osvrće na odnose između Hrvata i Mađara od 1918. godine i nadalje: “Politika mađarske vlade mora se sagledavati kao niz akcija kojima je cilj obnova tisućgodišnjeg ideala. Što se Hrvata tiče, pratimo razvoj događaja od njihovog podjarmljenja od početka nastanka bivšeg jugoslavenskog kraljevstva i njihovo razočaranje u nemogućnost suradnje sa Srbima. Jedan tajni sporazum, potpisan

⁵⁸ Isto, svezak 7., 364.-365.

⁵⁹ Isto, svezak 1., 221.

⁶⁰ Isto, 229.

1933. godine, predviđao je raspad Jugoslavije, pripojenje Bačke Mađarskoj i osiguranje hrvatske državne nezavisnosti...U ljeto 1941. godine, usprkos sporazuma potpisanog s gospodinom Pavelićem, Mađari su ote- li Međimurje, nakon što su u prvim danima rata izjavili da je ulazak mađarske vojske u to područje samo privremenog karaktera i da joj je cilj održavanje reda...Izgleda da je pravi razlog koji je naveo Mađarsku da zadrži Međimurje bila činjenica da se na ovom području nalaze znatne količine nafte (približno 25 tona dnevno). Jednako je potrebno istaknuti da su poduzeća u Međimurju u talijanskim rukama”.⁶¹

Rumunjski diplomat iznosi neke od brojnih izjava simpatije odgovornih mađarskih dužnosnika, koje su posebno izrečene prigodom mukotrpnih i dugotrajnih pregovora između izaslanstava dviju država o utvrđivanju zajedničke granice. Zaključak je da Mađari ocjenjuju da je za njih životno važan jedan “izlaz” na Jadransko more. Ova se njihova namjera uklapa u širi plan: “Teritorijalni dobici koje su Mađari lako i neočekivano stekli u zadnje dvije godine pobudili su u mađarskim vladajućim strukturama nadu u obnovu ideje o restauraciji kraljevstva sv. Stjepana. Ideja sanstefanijane predstavlja realnost u onoj mjeri u kojoj se ocrtavaju ne samo nepromišljene mađarske težnje, već i način na koji odgovorni mađarski čimbenici pokušavaju tu ideju ostvariti. Ideja obnove ugarskog kraljevstva postala je ključni čimbenik u mađarskoj promidžbi koja u očima svoga neobaviještenog puka obrazlaže tu ideju kao “pravo obrane” mađarske nacije koja je pozvana upravljati i asimilirati stotine tisuća Rumunja, Slovaka, Hrvata, Ukrajinaca pa čak i Nijemaca. Službeno tumačenje ideje sanstefanijane od strane mađarske vlade označuje cijelu vanjsku politiku Mađarske koja se na europskoj razini javlja kao jedina država koja otvoreno tvrdi da ima pravo upravljati, podrediti i iskorištavati na svom području sve druge narode koji nisu Mađari ni po rasi, ni jeziku ni kulturi...”.⁶²

Rumunjski diplomat Câmpeanu iznosi pokušaje osnivanja političkog saveza Mađarske i Hrvatske, moguće i sa Slovačkom, uz potporu talijanske vlade, što nailazi u Nijemaca na neodobravanje, pa čak i otpor. Na kraju Câmpeanu podsjeća da se u mađarskoj državi nalazi približno oko tristo tisuća Hrvata i s obzirom na to skeptičan je glede buduće tije- šnje mađarsko-hrvatske suradnje koju, uostalom, blokiraju kruti kompromisi između ustaških vlasti i državnih dužnosnika iz Budimpešte. Utoliko više što je imao dojam da iza svega stoji njemački otpor koji se protivi stvaranju snažnoga političkog stožera pod nadzorom Mađara.

Tijekom jedne audijencije 27. listopada 1942. godine Mihai Antonescu ponovno je postavio mađarsko pitanje. On je govorio B. Benzoni ne samo o proturumunjskoj politici u zaposjednutoj Transilvaniji, nego i o dvoličnom držanju Mađara prema silama Osovine.⁶³ U toj prilici je dr.

⁶¹ Isto, 230.-321.

⁶² Isto, 234.-235.

⁶³ HDA, arhiv Hrvatska, izvješće br. 65/42. od 25. listopada do 1. studenog 1942. go- dine (bez. br. str.).

Benzon prenio svome sugovorniku neka stajališta o kojima je raspravljao s njemačkim veleposlanikom von Killingerom u svezi s rumunjsko-mađarskim odnosima, odnosno o proturumunjskim sukobima u Cluju na mađarskoj granici. Von Killinger je na to reagirao: "Čini mi se da Mađari nisu svjesni toga što rade, jer svi ovi sukobi koje oni prouzročuju, djeluju u korist Rumunjske..., i usmjereni su protiv rumunjskog naroda koji je podnio toliko velikih žrtava u borbi protiv boljševizma".⁶⁴

Zanimljiv je i podatak koji je 24. studenoga 1942. godine slovački poslanik povjerljivo priopćio Benzону, a odnosi se na određene tvrdnje Mihai Antonescua nakon njegova povratka iz Glavnog stana Adolfa Hitlera. Rumunjski je ministar vanjskih poslova tvrdio da je od Nijemaca dobio obećanje da će u slučaju njemačke pobjede Mađari morati vratiti Transilvaniju Rumunjima. Kad je to slovački poslanik rekao, Bazon nije ništa komentirao, a Slovak nije mogao a da ne izrazi svoje nepovjerenje, jer su "do sada Nijemci pokazali da ne ispunjavaju svoja obećanja i žele Rumunjsku što više iskoristiti u ratu".⁶⁵

U tom smislu treba razmatrati i pitanja o kojima se razgovaralo na sastanku između hrvatskih i mađarskih dužnosnika. Diplomatski predstavnik Nezavisne Države Hrvatske u Mađarskoj, Ivica Gaj, imao je 18. prosinca 1942. godine susret s predsjednikom mađarske vlade Miklos von Kállájem, a tom se prigodom posebno razgovaralo o položaju hrvatske manjine u Mađarskoj kao i o dvostranim odnosima. O ovom susretu sljedećeg je dana obavijestio E. Filottija, rumunjskog poslanika u Budimpešti. Uz ostale teme razgovaralo se i o mađarskoj promidžbi. Mađarski predsjednik vlade daje sui generis tumačenje: "Glede ideje Krune Sv. Stjepana, gospodin Kálláy daje novo tumačenje, potvrđujući da nju ne treba shvaćati kao želju Mađarske za dominacijom nad susjednim državama ili ugrožavanje njihovog vrhovništva, već kao izraz jedne miroljubive suradnje između naroda u Podunavskom bazenu. Na primjedbu da to što on govori nije smisao koji se može izvući čitajući mađarski tisak i prateći političke govore o ideji sanstefanijane, gosp. Kálláy je odgovorio da se radi o jednoj staroj ukorijenjenoj tradiciji koju se mora shvaćati u kontekstu povijesti".⁶⁶ Rumunjski poslanik obavijestio je svoje ministarstvo: "Gospodin Gaj mi je rekao da se za sada ne može otvarati pitanje rješavanja Međimurja koje bi dovelo do otvorenih nesuglasica, jer Hrvatska ne smije stvarati teškoće snagama Osovine. Međutim, nastavlja, vlada iz Zagreba ne priznaje pripojenje ovog područja i namjerava zatražiti u povoljnom trenutku otvaranje ovog pitanja. Njegova ekscelencija ima osjećaj da su predsjednik Kálláy, pa čak i knez Istvan Bethlem koji je neka vrsta "sive eminencije" u kreiranju mađarske vanjske politike, raspoloženi udovoljiti Hrvatskoj u ovom pitanju (Međimurje), ali drugi politički čimbenici i utjecajni pojedinci se tome protive".⁶⁷

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Isto, izvješće br. 72/42. od 23. - 29. studenog 1942. godine (bez br. str.).

⁶⁶ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 6., 149.

⁶⁷ Isto, 150.

U idućem razdoblju, sukladno napucima iz Bukurešta, rumunjski diplomati u Zagrebu budnim su okom pratili odnose između Zagreba i Budimpešte koji su bili gotovo zamrznuti kao i oblike i načine djelovanja mađarske promidžbe u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. S obzirom na to da se hrvatski tisak odupirao mađarskoj promidžbi, nju su poticali njemački mediji koji su izlazili u Hrvatskoj, kao što je tjednik *Neue Ordnung* koji su uređivali njemački novinari. Ali ovaj je list također imao novčanu potporu i hrvatskog ministarstva vanjskih poslova. Mađarsku promidžbu u Hrvatskoj, sukladno instrukcijama iz Bukurešta, pomno su pratili rumunjski diplomati i prema njihovim izvješćima ona je izgledala ovako: "Mađarska i mađarski narod su predstavljeni u aureoli prestiža i dostojanstva, isticani su atributi nadmoći nad drugim narodima u jugoistočnoj Europi, kako na području kulture, tradicije i državne uprave, tako i s rasnoga gledišta".⁶⁸ Tako su u navedenom listu od 1. do 21. ožujka 1943. godine bili objavljeni opširni prilozi o životu i legendi sv. Stjepana, odnosno mađarskoj političkoj doktrini u svezi s ovim kraljem koji je otprilike prije tisuću godina svrgnut s vlasti. Općenito, njemački je tisak u Zagrebu promicao mađarska gledišta i perspektivu njezine politike u dogledno vrijeme. U članku pod naslovom "Aktualnost mađarskog pitanja u svjetlu parlamentarne rasprave",⁶⁹ prenesen je odlomak iz govora mađarskog zastupnika Kozi Horvátha: "Mađarska vanjska politika nikada nije slijedila imperijalističke ciljeve, ali se zemlja ipak ne može odreći svojih tisućgodišnjih zahtjeva. Javno mnijenje Mađarske bi sa srdžbom uklonilo svaku vladu koja bi zanemarivala one ciljeve tijekom dvadeset godina tlačenja s jedne i s druge strane, počevši od sporazuma u Trianonu za kojeg su Mađari podnijeli najteža odricanja". Zastupnik Horvath nastavlja da se "Mađarska podigla iz bijede u koju ih je bacio sporazum u Trianonu i malo po malo stvorila društveni red i poredak koji je znatno iznad susjednih država". Nisu slučajno u navedenom tjedniku na njemačkom jeziku u Zagrebu objavljeni prilozi koji donose niz negativnih informacija o položaju kulture u Rumunjskoj.

Tako u broju od 17. siječnja 1943. godine objavljen članak "Rumunjska u duhovnom životu Europe", u kojem se zaključuje da se ta zemlja u umjetničkom i duhovnom životu "nije uspjela uzdići u cijelosti na razinu europskih vrijednosti"... U istom tjedniku od 14. ožujka objavljen je još jedan članak, "Novi jugoistok," u kojem se iznosi ovo mišljenje: "Beograd, a još više od njega, i grad Bukurešt, 'Pariz Balkana', bili su središta neorganske zapadne kulture, uključujući i vanjski fenomen koji proizlazi iz konjunktura poslovanja. Cilj je lažni sjaj, na prvi pogled privlačan za oči, ali je u biti prouzročio toliko suprotnosti i odvratnih dojmova, koji još više iznose na vidjelo nedostatke jedne ovako improvizirane (zapadne kulture) bez tradicije". Poslanik D. Buzdugan protumačio je ovakve negativne natpise o Rumunjskoj i o bukureštanskim prilikama u

⁶⁸ Isto, svezak 2., 79.

⁶⁹ *Neue Ordnung* od 10. siječnja 1943. godine.

kontekstu neprihvatanja rumunjske politike od uredništva ovih novina kao i nekih tiskovina koje izlaze u Njemačkoj.

Mađarski krugovi djeluju na drukčiji i otvoreniji način u Zagrebu nego u drugim susjednim prijestolnicama. Tako je njihovo poslanstvo publiciralo jednu proturumunjsku brošuru s osvrtom na etnografske prilike u Rumunjskoj.⁷⁰ U ovoj brošuri objavljenoj pod pokroviteljstvom Instituta za gospodarske znanosti u Budimpešti, Rumunji su predstavljeni kao najveći “krivotvoritelji” etnografskih karata, posebice onih koje predložuju brojno stanje njihovih sunarodnjaka u novim državama nastalim nakon raspada habsburškog carstva. U uvodu brošure opovrgava se rumunjsko stajalište o etnografskim zonama pretežito naseljenim Rumunjima. Glede ove mađarske promidžbe koja se javlja kroz njemački tisak, a sve pod pokroviteljstvom hrvatske vlade, treba spomenuti činjenicu da istodobno izlaze i prilozii u hrvatskom tisku u kojima se Rumunjska opisuje u pozitivnom svjetlu.

Primjerice, u trima hrvatskim novinama koje izlaze u Zagrebu, približno tijekom svakog mjeseca bude objavljeno dvadestet i pet korektnih članaka o Rumunjskoj. S obzirom na negativne priloge o Rumunjskoj na njemačkom jeziku, koji također izlaze u Zagrebu, poslanik Buzdugan sugerira bukureštanskim vlastima: “Glede promicanja ideje sanstefanijane, na osnovi koje Mađari navodno dobro postupaju s manjinama, i još drugih hvalospjeva, taj tisak (Misli se na njemački tisak u Hrvatskoj, op. M. M.) očigledno ima svoje ishodište u novinskim kućama u Reichu. Stoga smatram da bi bilo nužno ići na izvor, te eventualno u Berlinu istražiti koje su novinske i promidžbene službe mjerodavne da u današnjoj političkoj konjunkturi dostave svojim ustanovama u inozemstvu stav kako moraju pisati o Rumunjskoj”.⁷¹

Krajem 1943. godine pitanje proturječnih odnosa između Hrvatske, Rumunjske i Mađarske, kojima se kasnije pridružila i Bugarska, bilo je nekoliko puta razmatrano u zapadnim diplomatskim krugovima, kao i u izjavama visokih američkih i engleskih dužnosnika, a odnosilo se na pitanje europskog jugoistoka. Početkom prosinca 1943. godine, C. Hull, bliski suradnik američkog predsjednika Roosevelta, apelirao je za izlazak Rumunjske iz rata.⁷² U Zagrebu su bili objavljeni izvodji iz članaka rumunjskih visokih dužnosnika koji su tiskani u Bukureštu. Članak američkog dužnosnika C. Hulla ocijenile su tadašnje rumunjske vlasti kao “napad”, te je na nj odgovorio poznati rumunjski politički komentator, novinar H. Grigorescu, sa člankom “Cilj naše borbe”. Zagrebački tisak

⁷⁰ *Rumänische Ethnographische Landkarten und ihre Kritik*, Budapest 1942.

⁷¹ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 2., 85.

⁷² A. SIMION, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944 (Dogovori koji su predhodili državnom udaru 23. kolovoza 1944. godine u Rumunjskoj - Dokumenti)*, svezak I - II, Bukurešt 1984., 247; N. BACIU, *Agonia României. 1944-1948. dosarele secrete acuză (Agonija Rumunjske 1944. - 1948. - Tajni dokumenti optužuju)*, Cluj-Napoca 1990., 21.

je iz ovog članka prenio opširne dijelove. Navodimo osnovnu misao: "Borba Rumunjske ima duboke nacionalne ciljeve i proizašla je iz nužne potrebe za pravdom. Rumunjska nije nikoga napala nego je bila napadnuta. Rumunjska ne želi područja koja joj ne pripadaju, nego vratiti ona područja koja su joj ranije pripadala...".⁷³ U tom smislu hrvatski je tisak prenio i obrazložio službena stajališta ne samo iz Bukurešta, nego iz Budimpešte i Sofije o odbijanju američkog poziva da iziđu iz rata.

U ožujku 1944. godine u složenim vojno-političkim prilikama, njemačka je vojska preuzela upravu nad Mađarskom.⁷⁴ U to vrijeme javno mnijenje u Zagrebu živo se zanimalo za trenutno stajalište Rumunjske. Hrvatska je vlada 23. ožujka 1944. godine obavijestila javnost: "U Wilhelmstrasse analiziraju kako se posljedice zadnjih događaja u Mađarskoj odražavaju na prilike u Rumunjskoj. Odgovoreno je da je Rumunjska dala u svakom pogledu veliki doprinos u naporima ovog rata i da ona nastavlja ispunjavati svoje obveze. Rumunjska vojska nije prešla mađarsku granicu i to se može ustanoviti, a vijesti koje govore o sukobu između mađarskih i rumunjskih postrojbi su potpuno neutemeljene".⁷⁵

Promjenu političkog sustava u Mađarskoj nakon uspostave njemačke vojne uprave pozorno je pratila i hrvatska vlast. Razmišljalo se tada o povratku područja koja su zauzeli Mađari. Hrvatski ministar vanjskih poslova pozvao je u svoj kabinet njemačkog poslanika u Zagrebu, Friedricha von Kaschea, 25. ožujka 1944. godine te mu iznio usmeni zahtjev: "Hrvatska očekuje da joj Mađarska vrati područje Međimurja, koje smatra sastavnim dijelom hrvatske države, kao i dijelove Baranje koji su nastanjeni hrvatskom većinom. Hrvatska ne želi zbog aktualnih okolnosti stvarati Reichu nikakve teškoće, te vlada u Zagrebu ne zahtijeva brzu uspostavu vrhovništva nad traženim područjima, nego predlaže da se na njima osnuje uprava koja će odgovarati potrebama mjesnog pučanstva".⁷⁶

Hrvatske vlasti su istodobno pokušale koordinirati ovu akciju s Bratislavom i Bukureštom. Vlada u Bratislavi je odgovorila da slične korake poduzima u Berlinu. U tom smjeru su dr. Benzoni, još aktualnom hrvatskom poslaniku u Bukureštu, dostavljeni napuci da o tome razgovara u rumunjskom ministarstvu vanjskih poslova. Bukurešt, međutim, nije reagirao pa se hrvatski ministar vanjskih poslova želio o tome konzultirati s novim rumunjskim poslanikom u Zagrebu, M. I. Mitilineuom. Rumunjski je diplomat 7. travnja 1944. godine na tim razgovorima očito bio zainteresiran za zajedničku akciju glede povratka područja koja su Mađari okupirali od susjeda. Mitilineu je, međutim, dr. Lorkoviću odgovorio da iz Bukurešta "nije dobio nikakve naputke, ali da je već duže vremena poznato da je nje-

⁷³ *Hrvatski narod* od 17. prosinca 1942. godine.

⁷⁴ J. D. LAUNAY, *Ultimele zile ale fascismului în Europa (Posljednji dani fašizma u Europi)*, Bukurešt 1985., 229.

⁷⁵ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 2., 253.

⁷⁶ Isto, svezak 3., 309.

gova vlada arbitražu iz Beča stavila izvan snage i da je o tome upoznata njemačka vlada, kao i o rumunjskim zahtjevima za Transilvaniju”.⁷⁷

U ljeto 1944. godine u hrvatskim političkim glasilima, u sklopu zajedničke promidžbene kampanje za pojačani otpor protiv Saveznika, pojavili su se prilozi koji su pokušavali uvjeriti javno mnijenje o jedinstvu svih država saveznica sila Osovine, konkretno Mađarske i Rumunjske. U zagrebačkom dnevniku na njemačkom jeziku *Deutsche Zeitung in Kroatien* 20. lipnja 1944. godine objavljen je članak “Zajednička sudbina Mađarske i Rumunjske”.⁷⁸ U njemu je djelomice bio prenesen i analiziran govor mađarskog ministra unutarnjih poslova Jarossa koji je održao u Cluju. Članak je u parafraziranom obliku dostavio Bukureštu rumunjski poslanik u Zagrebu Mitilineu: “Postojale su, postoje i postojat će nesuglasice između ova dva naroda, ali danas moramo uzeti u obzir boljševičku opasnost: i u rumunjskom je interesu da u bazenu Tisa-Dunav bude jedna snažna mađarska država, koja bi bila štiti prema sjevero-istoku, kao što je i u mađarskom interesu da jedna snažna rumunjska država brani Mađarsku i zapadnu Europu s Crnoga mora. Spomenuti mađarski ministar zamolio je mađarsko javno mnijenje i predstavnike transilvanijskih Rumunja da odlože razgovore o Transilvaniji te da poteškoće ostave za mirnija vremena, a da se sada ujedine protiv opasnosti s Istoka. Moguće je da će rumunjske postrojbe zajedno stajati uz bok mađarskih vojnika, jer honvedi (mađarski domobranci) iz Bukovine brane i Bukurešt, a rumunjske pukovnije u Iasiju brane Karpate”.⁷⁹

Otrprike dva mjeseca poslije, 23. kolovoza 1944. godine, u Bukureštu je izvršen državni udar, pao je režim maršala Iona Antonescu, Conducatora rumunjske nacije i države, i odmah je uslijedio opći politički preokret Rumunjske. Također se srušio i njemački vojno-politički sustav na Balkanskom poluotoku a sve je imalo neposrednog odraza na događaje u Hrvatskoj. Nove prosovjetske vlasti u Bukureštu su 30. kolovoza 1944. godine službeno prekinule diplomatske odnose s Nezavisnom Državom Hrvatskom. Istodobno, od početka rujna 1944. godine rumunjska vojska, na početku sama, a kasnije u suradnji sa sovjetskim trupama, počela je oslobađati sjevernu Transilvaniju (Erdelj). Niti u ovim uvjetima, kada je Mađarska pod njemačkom vojnom upravom postala neprijatelj Rumunjske nije bila moguća nikakva osnova za zbližavanje Bukurešta i Zagreba. U Bukureštu su vlast zapravo držali komunisti pod krinkom demokracije, a službeni Zagreb je do kraja ostao na strani Njemačke - sve do završetka Drugoga svjetskog rata. Završetkom sudbonosnog razdoblja u povijest je nepovratno otišla i politička tvorevina koja se tijekom ratne diplomacije odnosom snaga manifestirala na način zbog kojeg bismo je mogli nazvati “varljiva epizoda o obnovi Male Antante”.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ *Deutsche Zeitung in Kroatien* od 25. lipnja 1944. godine.

⁷⁹ Arhiv MAE, fond Hrvatska, svezak 2., 298.

SUMMARY

ATTEMPT AT RENEWING THE LITTLE ENTENTE
FROM 1941 TO 1944

After the destruction of the Kingdom of Yugoslavia in the middle of April 1941, massive changes occurred in the whole of southeastern Europe, and in the Danubian-Carpathian region. Hungary under Horthy, with the support of the Axis powers, tried to revive the idea of "Greater Hungary" whose borders would include territories of the long-gone Hungarian kingdom. Romania's situation was most difficult, as it was forced to relinquish Transylvania. The situation of Romania resulted in the idea to develop closer ties with countries similar circumstances. The NDH accepted Romania's proposal in order to strengthen its position in negotiations with Hungary regarding the return of occupied Međimurje and Baranja. Later, the Republic of Slovakia also accepted the Romanian initiative. As a result, the idea of renewing the Little Entente was reborn, but no longer with political foundations grounded in the Treaty of Versailles, but in the context of altering Southeastern Europe according to the plans of Berlin. In the meantime, because of war on the eastern front, and strong Italian sympathies for Hungary, Germany postponed the international conference on reorganizing Danubian and Balkan borders planned for the summer of 1942. Although it remained only in a speculative phase, ideas of renewing the Little Entente significantly unnerved Budapest, who relaxed its governmental policies toward non-Hungarian minorities in occupied territories. Discussions regarding the renewal of the Little Entente continued until the coup d'état in Romania in the summer of 1944 and the arrival of communists in power.